

Голас Радзімы

№ 45 (2083)
10 лістапада 1988 г.

ГАЗЕТА БЕЛАРУСКАГА ТАВАРЫСТВА ПА КУЛЬТУРНЫХ СУВЯЗЯХ З СУАЧЫННІКАМІ ЗА РУБЯЖОМ
(БЕЛАРУСКАЕ ТАВАРЫСТВА «РАДЗІМА»)

Выдаецца з 1955 г.
Цана 4 кап.

Генадзь Бажко — дырэктар саўгаса «Яхімоўшчына» Маладзечанскага раёна. Кіраўнік малады, энергічны, высокаадукаваны. Менавіта з піку тых людзей, якіх паўсюдна вылучае сёння перабудова. Здольны і арганізаваць працу ў гаспадарцы, і паклапаціцца аб добрабыце людзей. Усяго два гады ўзначальвае ён саўгас, але «Яхімоўшчына» ўжо паспела ўвайсці ў лік лепшых на Маладзечаншчыне.
НА ЗДЫМКУ: Генадзь БАЖКО з дачкой Інай.
[Матэрыял пра дырэктара «Яхімоўшчыны» змешчаны на 3-й стар.]

Фота М. МІНКОВІЧА.

БЕЛАРУСЬ У ААН

МІЖНАРОДНАЯ БЯСПЕКА — СПРАВА РЕАЛЬНАЯ

Міністр замежных спраў БССР А. Гурыновіч выступіў у першым камітэце ГА ААН у агульнай дыскусіі па ваенна-палітычных аспектах умацавання еўрапейскай бяспекі. Ён, у прыватнасці, сказаў, што важным фактарам, які садзейнічаў бы паскарэнню закладкі фундамента надзейнай бяспекі ў Еўропе, магла б стаць сустрэча на вышэйшым узроўні ўсіх краін, якія ўдзельнічаюць у агульнаеўрапейскім працэсе, уключаючы, вядома, ЗША і Канаду, для абмеркавання пытання аб тым, як перайсці ад слоў да справы ў галіне скарачэння звычайных узбраенняў. Правільна падмечана: Еўропе патрэбны свае Жэнева і Рэйк'явік.

Скарачэнне звычайных узбраенняў, з нашага пункту погляду, павінна суправаджацца і адпаведным зніжэннем ваенных расходаў. Дзеянні, накіраваныя на умацаванне стабільнасці на Еўрапейскім кантыненте, трэба дапоўніць мерамі па змяншэнню ваеннай актыўнасці ў акваторыях мораў і акіянаў, зніжэнню ваеннага процістаяння на Поўначы Еўропы і ў Арктыцы, ператварэнню Міжземнамор'я ў зону міру і супрацоўніцтва. Есць адпаведныя прапановы розных краін на конт гэтага. Росту стабільнасці ў Еўропе і ўпэўненасці еўрапейцаў у заўтрашнім дні садзейнічала б прапануемае СССР стварэнне еўрапейскага цэнтра па змяншэнню ваеннай небяспекі і прадукцыйнага раптоўнага нападу.

У еўрапейскім кантэксце часта выказваецца перавага паступоваму, пазатаннаму руху да мэт умацавання бяспекі і скарачэння узбраенняў. Як уяўляецца, такому падыходу адпавядае кола прапаноў аб зонах, якія б прадугледжвалі спецыяльныя рэжымы адносна пэўных відаў узбраенняў. Такія зоны маглі б стаць эмбрыёнамі, здольнымі з цягам часу паступова развіцца ў меры больш шырокага характару і маштабу, аж да агульнакантынентальнага. На разгортванне прадукцыйнага дыялога на гэту тэму накіраваны прапановы ГДР і Чэхаславакіі, Балгарыі і Румыніі аб стварэнні ў Цэнтральнай Еўропе і на Балканах зон, свабодных ад ядзернай і хімічнай зброі, прапанова скандынаўскіх краін аб стварэнні бяз'ядзернай зоны на Поўначы Еўропы. Есць таксама канкрэтныя прапановы сацыялістычных дзяржаў аб змяншэнні ў зоне межавання НАТО і АВД канцэнтрацыі ўзброеных сіл і узбраенняў да мінімальнага ўзгодненага ўзроўню, вывадзе з гэтай зоны найбольш небяспечных, наступальных відаў узбраенняў; аб стварэнні бяз'ядзернага калідора ўздоўж лініі межавання НАТО і АВД; прапанаваны Польшчай план скарачэння узбраенняў і павышэння давер'я ў Цэнтральнай Еўропе; ідэі стварэння ў канчатковым выніку ўздоўж лініі межавання двух саюзаў зоны давер'я, супрацоўніцтва і добрасуседскіх адносін.

ВІЗІТЫ

ЗНАХОДЖАННЕ Ж. Э. ДУШ САНТУША У МІНСКУ

Старшыня МПЛА — Партыі працы, Прэзідэнт Народнай Рэспублікі Ангола Ж. Э. душ Сантуш, які знаходзіўся ў нашай краіне па запрашэнні савецкага кіраўніцтва з кароткім рабочым візітам, пабыў у Мінску.

На аэрадроме, упрыгожаным дзяржаўнымі flagami Народнай Рэспублікі Ангола, СССР і БССР, Ж. Э. душ Сантуша цёпла віталі намеснік Старшыні Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР, Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР Г. Таразевіч, іншыя афіцыйныя асобы.

У Цэнтральным Камітэце КПБ адбылася гутарка кіраўнікоў рэспублікі і Ж. Э. душ Сантуша. Першы сакратар ЦК Кампартыі Беларусі Я. Сакалоў расказаў аб працэсах перабудовы і дэмакратызацыі, якія праходзяць у рэспубліцы, аб развіцці эканомікі і культуры.

Ж. Э. душ Сантуш падзякаваў за цёплы, сардэчны прыём на беларускай зямлі. Ён расказаў аб будаўніцтве новага жыцця пад кіраўніцтвам МПЛА — Партыі працы. Падкрэслівалася каштоўнасць савецкага вопыту для станаўлення і развіцця Народнай Рэспублікі Ангола, важнасць усебаковай інтэрнацыяналісцкай дапамогі і падтрымкі, якія аказваюцца СССР.

У гэты ж дзень госць з Анголы аглядаў выдатныя мясціны Мінска, пабыў у ДOME-музеі і з'езда РСДРП.

УЗНАГАРОДЫ

ЗАСЛОН ВІБРАЦЫІ

Прэмія Савета Міністраў СССР 1988 года ўдасцена група беларускіх вучоных і спецыялістаў, якія вырашылі праблему вібрацый будынкаў ад уздзеяння рухомага саставу метрапалітэна.

У пачатку лістапада ў Мінску першы намеснік Старшыні Савета Міністраў БССР У. Еўтух уручыў лаўрэатам дыпломы і нагрудныя знакі. Ён адзначыў, што новаўвядзенне беларускіх даследчыкаў, інжынераў і рабочых дапаможа справіцца і з важнай сацыяльнай праблемай, якая хвалюе жыхароў гарадскіх раёнаў са шчыльнай забудовай. Упершыню ў айчынай практыцы ўкаранены арыгінальны метад, пры якім надземную частку

будынкаў манціруюць на вібраізлятарах, поўнацю аддзяляючы ад грунту. Гадавы эканамічны эффект ад укаранення распрацоўкі складае 600 тысяч рублёў.

СЯБРОУСТВА

АД СЭРЦА ДА СЭРЦА

Усяго некалькі кіламетраў раздзяляюць Гродзеншчыну і невялікі польскі гарадок Сакулка. Але, як кажуць, дружба не ведае граніц.

Сустрэча жанчын Гродзеншчыны і Беластоцкага ваяводства — яшчэ адно праяўленне сяброўскіх сувязей паміж братнімі народамі.

Ад сэрца да сэрца ішла шчырая, зацікаўленая размова аб тым, што сёння хвалюе беларусаў і палякаў, як ім жывецца і працуецца, аб міры, аб дзеях. І нібы памаладзела старадаўняя Сакулка, калі ў віхуры танца закруціліся дзіцячыя ансамблі «Усмешка» з Беластока, «Крынічка» з Гродна, «Лялечкі» з Абухава Гродзенскага раёна.

ЭЛЕКТРОННАЯ «АЗБУКА»

НА ўРОК ДА КАМП'ЮТЭРА

Вучэбны дыялог з ЭВМ упершыню ўключаны ў школьны расклад старшакласнікаў у Бераставіцкім раёне. Такая магчымасць паявілася з адкрыццём пры вучэбна-вытворчым камбінаце, размешчаным у пасёлку Малая Бераставіца, міжшкольнага камп'ютэрага цэнтра. Звыш 330 вучняў дзесятых і дзевятых класаў з усіх школ пад кіраўніцтвам спецыялістаў-выкладчыкаў замацоўваюць тут атрыманыя на месцах тэарэтычныя веды. Пакуль яны авалодваюць электроннай «азбукай», а ў перспектыве змогуць набыць разам з атэстатам аб заканчэнні школы спецыяльнасць апэратараў ЭВМ з правам работы ў інфармацыйна-вылічальных цэнтрах.

На Гродзеншчыне ўжо больш дваццаці такіх вучэбных комплексаў. Асновамі інфарматыкі і вылічальнай тэхнікі тут авалодваюць амаль кожныя два з трох дзесяцікласнікаў, нямаюць вучняў дзевятых класаў. Для аказання метадычнай дапамогі выкладчыкам аналагічны цэнтр створаны і пры абласным Інстытуце ўдасканалення настаўнікаў. Да канца навучальнага года намечана адкрыць яшчэ некалькі камп'ютэрных цэнтраў.

ВЫСТАУКІ

КНІГІ З ФРГ

Сталіца Беларусі зноў прымала кніжную выставку з-за рубяжы. Услед за «Мнагакніжнай Амерыкай» мінчане змаглі пазнаёміцца з навінкамі заходнегерманскага выдавецтва «Мак Гроу-Хіл Бук. КО. ГМБХ». Экспазіцыя, якая адкрылася ў канцы кастрычніка на праспекце Машэрава ў Мінску, складалася з 550 тамоў мнагапрофільнай літаратуры: слоўнікаў і энцыклапедычных даведнікаў, выданняў па інфарматыцы і электроніцы, эканоміцы, медыцыне, іншых галінах навукі і тэхнікі.

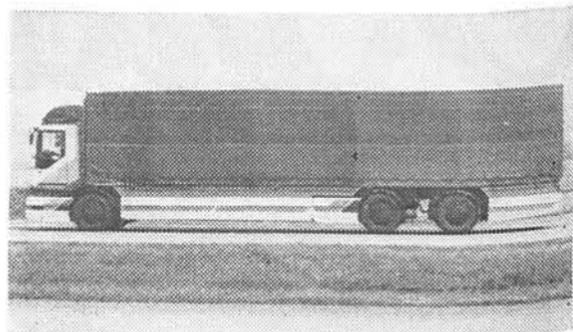
Гэта першы візіт заходнегерманскіх выдаўцоў у Беларусь. І хоць сама выстаўка лічылася азнаямленчай, яе правядзенне наліла камерцыйны характар. Наладжванне дзелавога супрацоўніцтва — у нашых агульных інтарэсах. Спецыялісты вялі перагаворы аб развіцці прамых сувязей і заключэнні ўзаемавыгадных здзелак у галіне кнігагандлю і сумеснай выдавецкай дзейнасці.

ДАХОДНЫ ПРМЫСЕЛ

Іван МАНДРЫКАЎ (на здымку) — грыбавар з 25-гадовым стажам. У сваёй справе ён лічыцца лепшым ва ўсёй акрузе. Сёлета Іван Міхайлавіч здасць на кансервавы завод калгаса «Зара» Баранавіцкага раёна каля 40 тон прадукцыі. А дапамагае вопытнаму майстру ўся яго сям'я.

ЭКСПРЭС-ІНТЭР'Ю

ДЭБЮТ У ПАРЫЖЫ

На Сусветным аўтасалоне ў Парыжы ўпершыню быў прадстаўлены савецкі грузавы аўтамабіль. Машына, сканструяваная і вырабленая на Мінскім аўтамабільным заводзе, выклікала вялікую цікакасць у наведвальнікаў выстаўкі і спецыялістаў. У сувязі з гэтым прапануем чытачам газеты невялікае інтэр'ю з галоўным канструктарам аб'яднання БелаўтаМАЗ Міхаілам ВЫСОЦКІМ.

— МІХАІЛ СЦЯПАНАВІЧ, У АРТЫКУЛЕ У БЕЛГІЙСКОЙ ГАЗЕЦЕ «ЛОЙД АНВЕРСУАЗ» БЫЛІ НАСТУПНЫЯ СЛОВЫ: «САВЕЦКІ ПРАТАТЫП ГРУЗОВАГА АўТАМАБІЛЯ СТАЎ ТАЯМНІЧАЙ ЗОРКАЙ САЛОНА». ЧАМУ ТАЯМНІЧАЙ? МОЖА, ВЫ ХАЦЕЛІ УТАІЦЬ СВАЕ КАНСТРУКТАРСКІЯ, ТЭХНАЛАГІЧНЫЯ САКРЭТЫ?

— Хутчэй, наадварот. Мы імкнуліся прадэманстраваць усе якасці нашага аўтамабіля «МАЗ-2000». Над ім доўга працавалі, шмат сіл і энергіі ўклалі ў работу. І, безумоўна, заставацца ў ценю нам зусім не хацелася. Тым больш, калі ўпершыню прыехалі на сусветны аўтасалон, трэба было не толькі людзей паглядзець, але і сябе паказаць. Праўда, арганізатары выстаўкі адвілі нам, мабыць, як навічкам, месца ў адным з нязручных куткоў павільёна, так што наша гордасць «МАЗ-2000» амаль схавалася за іншай экспазіцыяй.

— АЛЕ Ж «ЗОРКА», ЯК НАЗВАЛІ АўТАМАШЫНУ ЗАМЕЖНЫЯ СПЕЦЫЯЛІСТЫ, І СА СВАЙГО КУТКА ЯРКА ЗАЗЯЯЛА?

— Самі мы наш аўтамабіль «зоркай» не называем — гэта толькі пачатак вялікай работы. Але ў Парыжы «МАЗ-2000» поспех меў, што праўда, то праўда.

Гэта прыныпова новая машына. Стваралася яна пад дэвізам: «Перагнаць не даганяючы».

— ДЫК ЯК ЖА МІНСКІЯ АўТАМАБІЛЕБУДАўНІКІ ЗБІРАЮЦА ПЕРАГНАЦЬ ЛЕПШЫЯ СУСВЕТНЫЯ ФІРМЫ?

— Справа ў тым, што цяперашняя схема аўтамабіля ўжо больш за 90 гадоў. І на МАЗе вырашылі стварыць не проста яшчэ адну мадэрнізаваную сістэму па традыцыйнай схеме, а пайсці прыныпова новым шляхам. Так нарадзіўся аўтапоезд модульнага тыпу. Яго дапушчальная грузанадбымальнасць 80 тон.

У чым жа перавагі беларускай канструкцыі? Галоўнае: замест дзесяткаў розных мадэляў у вытворчасці пастаянна знаходзіцца толькі 5—6 уніфікаваных паміж сабою блокаў-модуляў. З іх фактычна і камплектуецца аўтамабіль. Зрабіць гэта можна і на заводзе, і на спецыялізаваных аўтапрадпрыемствах. Прычым зборка аўтапоезда кожны раз робіцца ў залежнасці ад таго, які груз трэба будзе везці і колькі. Між іншым відазмяніць канструкцыю можна нават на працягу аднаго рэйса, зразумела, калі ў гэтым будзе патрэба.

Аўтапоезд модульнага кампаўнікі мае добрыя аэрадынамічныя якасці — на ўзроўні сучаснага легкавога аўтамабіля і, адпаведна, траціць мала паліва. Кабіна яго камфортабельная: у ёй можна стаць у поўны рост і нават прыгатаваць абед. Устаноўлены халадзільнік, тэлевізар, кандыцыянер, магнітола, тэлеўстаноўка задняга агляду. Машына мае незалежную pneўматычную падвеску ўсіх колаў і арыгінальную схему рулявога кіравання, якія значна палепшаюць маневранасць аўтапоезда.

— ЯК УЗНІКЛА ІДЭЯ МОДУЛЬНАГА АўТАПЕЗДА?

— Я ўжо казаў, што гэта прыныпова новая ідэя ў аўтамабілебудаванні. Пасля работы, распачатай у 1979-м годзе, у ініцыятыўным парадку, з сакавіка 1986-га працуе творчая маладзёжная група на чале з Віктарам Сівалобавым, да якой падключыўся крыху пазней практычна ўвесь калектыў прадпрыемства. Быў выраблены доследны ўзор аўтапоезда, які ўпершыню прадставілі шырокай публіцы на ВДНГ СССР у Маскве да адкрыцця XIX партыйнай канферэнцыі. А яшчэ праз некалькі месяцаў адбыўся аўтасалон у Парыжы.

— АўТАМАБІЛЬ, ЯКІ ТАМ ЭКСПАНОВАўСЯ, МЕЎ ВЕЛЬМІ ВЫРАЗНУЮ «АСАБОВУЮ» НАЗВУ — «ПЕРАБУДОВА» («PERESTROYKA»). ВІДАЦЬ, ГЭТА НЕ ВЫПАДКОВА?

— Так, мы лічым, што «МАЗ-2000» — прадукт новага мыслення, новых тэндэнцый у развіцці савецкай прамысловасці, і для нас, аўтамабілебудавальнікаў, — сімвал перабудовы. Але зноў-такі, не трэба забываць, што дасягненні маглі б быць і большы. Напрыклад, у нашым аўтапоезде стаіць не айчыны рухавік, а выраблены заходняй фірмай «Man». Такім чынам, наша «Перабудова» — рэч рэальная, але далёка яшчэ не закончаная.

— КАЛІ Ж «МАЗ-2000» МОЖА БЫЦЬ ЗАПУШЧАНЫ У СЕРЫЙНУЮ ВІТВОРЧАСЦЬ?

— Пры выкананні пэўных умоў у 1995—2000 гадах.

ЧАС ВЯЛІКІХ ЗМЕН

ДЫРЭКТАР «ЯХІМОЎШЧЫНЫ»

Яхімоўшчына, цэнтр аднайменнага саўгаса, размясцілася кіламетраў за дваццаць ад Маладзечна. Вёску ж ведаюць не толькі ў раёне, але нават і за межамі Беларусі. У 1906—1907 гадах тут жыў Янка Купала, працаваў памочнікам вінакура на бровары ў маентку пана Любанскага.

Калі арганізаваўся саўгас, гаспадарка стала ўзорнай. За гэта былому кіраўніку «Яхімоўшчыны» прысвоілі званне Героя Сацыялістычнай Працы.

Але вось у канцы 70-х — пачатку 80-х гадоў саўгас раптам, як кажучы, скаціўся ў лік адстаючых. Потым у друку з'явілася паведамленне, што гаспадарку прыняў малады кіраўнік Генадзь Бажко, што справы ў «Яхімоўшчыне» зноў пайшлі налад, што вядзе ён работу паволаму, спайна карыстаецца правам, якое дала яму перабудова. Захацелася пазнаёміцца з Генадзем Іванавічам.

Памятаеце «Узнятую цаліну» Міхаіла Шалахава? Дзед Шчукар вязе Давыдава і расказвае, што робіцца ў іх станицы. Мне, вядома, Шчукар не трапіўся. Але ехаць на фурманцы ў Яхімоўшчыну ад маладзечанскай шашы прыйшлося. І даведзўся ад майго «фурмана», тутэйшага пажылога селяніна Лапіна, шмат чаго.

Гадоў сорак назад Лапін прыехаў у Яхімоўшчыну з-пад Смаленска. Стаў працаваць на прыгоўшчыкам скур. Ён не прамінуў успомніць нядробным словам былое кіраўніцтва саўгаса: «Давяло гаспадарку да нуля. А некалі ж ганарыліся поспехамі. І чаму толькі Героя не забралі ў дырэктары?» Хваліў новага: «Спраўна вядзе перабудову». І ў той жа час паспеў паскардзіцца: «Заработкі мае ў апошні час змяншаюцца. Хутка без працы застануся».

Лапін ужо на пенсіі. І, вядома, хвалююць яго не самі заработкі: пенсія ж добрая, дай бог кожнаму. Проста не можа чалавек без сваёй звычайнай справы застацца і на старасці гадоў.

Калі паслухаць Лапіна, то атрымаецца і сапраўды, як у таго Шчукара: то раптам хваліць новага старшыню, то нечым незадаволены застаецца. Нежкія кантрасты, ды і толькі.

Хаця кантрасты я заўважаў і ў самой вёсцы: добрыя, гарадскога тыпу дамы і побач старыя хацінкі, нядаўна пабудаваны фантан і літаральна за трыццаць крокаў ледзь-ледзь не развальваецца той будынак, у якім жыў беларускі пясняр. Адным словам, тэма для гутаркі з дырэктарам саўгаса ў мяне знайшлася адразу, і не адна.

Генадзь Іванавіч расказаў аб сабе каротка. Ён з тутэйшых. Рос у саўгасе. Пасля школы, як і многія вясковыя хлопцы, падаўся ў горад, паступіў у політэхнічны інстытут. Але, як ён сказаў, душа не ляжала да гарадской прафесіі. Пасля арміі паступіў у Беларускі інстытут механізацыі сельскай гаспадаркі. Скончыў дзятэрмінова. Вярнуўся ў родныя мясціны. І не адзін: разам з дзяўчынай, Верай, якая некалі жыла ў суседняй з Яхімоўшчынай вёсцы Палачаны. Пажаніліся. Працаваў электрыкам, інжынерам, а ў 1986 годзе стаў дырэктарам саўгаса.

Прыняў гаспадарку, у касе якой не было ніводнага рубля.

— Я тут не хачу вінаваціць Івана Дзяржынскага, майго папярэдніка, — расказвае Генадзь Іванавіч. — Чалавек шмат што зрабіў: пабудоваў з дзясцяк дамоў, тэхніку набыў... Вось толькі час у яго быў не

такі, як сёння. Раней на моцных гаспадарках, можна сказаць, і ездзілі, каб мець добрыя паказчыкі сярод раёнаў вобласці. Спраўна разлічвалася саўгас з дзяржпастаўкамі, а з яго раённае кіраўніцтва патрабавала яшчэ звыш плана, за іншых здаваць прадукцыю. Не было зацікаўленасці хадзіць у перадавіках.

Пытаюся, што змянілася цяпер, за гады перабудовы, што паспеў зрабіць за гэты невялікі прамежак часу дырэктар саўгаса.

Генадзь Бажко запрасіў зрабіць экскурсію па Яхімоўшчыне. Падвёў да двухпавярховага будынка, ля якога завіхаліся людзі: бульдозерам раўнавалі пляцоўку, зносілі ламачка.

— Будзем фізкультурна-аздараўленчы комплекс. У ім будуць працаваць чатыры ўрачы, размесцяцца пакой для працэдуры, аэробікі, зробім басейн, — ахвотна тлумачыў дырэктар.

Што ж, гэта справа патрэбная. Але ж карцела спытаць, чаму не дайшлі рукі да таго дома, дзе жыў Янка Купала. Нядрэнна было б тут і музей адкрыць, адрамантаваўшы.

Генадзь Бажко хітравата ўсміхнуўся:

— Вы мяркуеце, што мы за «так сабе» робім узносы Таварыству аховы помнікаў гісторыі?.. Не. На гэтую хаціну яно выдзяляе нам тысяч трыццаць. Так што марудзілі мы, як бацьце, не дарэмна.

— І заўжды вы чакаеце, калі знойдуцца добрыя дзядзькі і ахвяруюць некалькі тысяч? — зноў не ўтрымаўся я ад спакслівага пытання.

— Вось тут ужо прабачце, — запярэчыў дырэктар. Показваў на новыя дамы, у бок кацельні і жывёлагадоўчага комплексу. — Усё гэта мы за свае грошы пабудавалі.

Генадзь Іванавіч расказаў, што саўгас атрымаў вялікую самастойнасць. Не сакрэт, што раней «зверху», менавіта з раённага камітэта партыі, маглі рэкамендацыю даць, што будаваць, як распараджацца сваімі ж грошамі. Нядрэка такія рэкамендацыі шкодзілі справе.

— Атрымаўшы самастойнасць, — падкрэслівае дырэктар «Яхімоўшчыны», — кіраўніцтва саўгаса параілася з рабочымі. Спыніліся на тым, што ў першую чаргу трэба забяспечыць усіх жыллем. Тут праблем, як кажучы, не было. На сённяшні дзень усе рабочыя забяспечаны дамамі...

— Але ж у Яхімоўшчыне ёсць і хаты, якія дажываюць апошнія гады, — запярэчыў я.

— Вядома, некалькі хатак засталася, — згаджаецца Генадзь Бажко. — Усё ніяк не магу ўгаварыць старых пераехаць у новыя дамы. Кажучы, няхай маладыя пераязджаюць. А май свой век тут дажывём. А калі што, то і ў дом састарэлых папросімся. Дарэчы, заклалі ўжо яго фундамент.

— Напэўна ад старых маецца нямала турбот? — пытаюся ў дырэктара. І атрымаў адказ, што не вельмі. Саўгас узяў на сябе ўсе клопаты па нарыхтоўцы сена, пасадцы і ўборцы бульбы, выдзяляе людзей для апрацоўкі прысядзібных участкаў пенсіянераў.

Вакol Яхімоўшчыны няма вялікіх лясцоў, няма і балот. Таму цікаўлюся, дзе рабочыя бяруць паліва.

— Неяк я падлічыў, якія сродкі мы трацім на нарыхтоўку паліва. Атрымалася вялікая лічба. У кожна дом на зіму патрэбна не адна тона таго ж

брыкету. Вазіць яго далёка, — кажа Генадзь Іванавіч. — Вось і прапанаваў пабудоваць кацельню. На сённяшні дзень правялі цяпло ў 85 дамоў. Справа для мяне аказалася нялёгкай. Былі ў гаспадарцы людзі, якія выступалі супраць гэтага.

Нічога лёгка не даецца дырэктару. У той дзень мы наведалі жывёлагадоўчы комплекс. У кароўніку дзяжурыла адна з даярак.

Дырэктар пажартаваў:

— Мо, Каця, зноў на адназменку пяройдзем?

— Што вы, Генадзь Іванавіч! Якую вы для нас добрую справу зрабілі. Не хочам працаваць па-старому.

Генадзь Бажко паказваў пакой адпачынку даярак і расказаў мне, як не хацелі яны пераходзіць на двухзменны рэжым працы. Казалі, што страціць у зароботку. А на самай справе не згубілі ні капейкі, атрымалі выхадныя дні, сталі больш быць дома.

Тут прыгадалася размова з Лапіным. Чаму ж тады ён скардзіўся, што зніжаюцца яго заробкі? Адказ на гэта пытанне я атрымаў крыху пазней. Тады, калі Генадзь Бажко дзеляўся планами на будучыню. Трэба будаваць лесопільню, яшчэ некалькі жылых дамоў — людзі ж прыязджаюць з розных месцаў у саўгас, ёсць кафэ «Купальская ноч», дыскатэка, а стары клуб не адпавядае дню сённяшняму — моладзь патрабуе збудавання новага. Патрэбны грошы, і немалыя. Так, цяпер гаспадарка мае штогод больш паўмільёна прыбытку, але і ў нас ёсць можа не хапіць.

Вось і задумаў Генадзь Іванавіч на базе былога спіртзавода зрабіць пиваварню. Гэта дасць, па разліках дырэктара, 150—200 тысяч рублёў даходу штогод. Яшчэ вялікую надзею ўскладае на селекцыйную работу. Сёння гаспадарка атрымае па 1 200 цэнтнераў малака на 100 гектараў сельгасугоддзяў — самы высокі паказчык у раёне. Тут маюць пароды кароў, якія даюць па 4 000 і больш кілаграмаў малака ў год. Стварыліся спрыяльныя ўмовы для селекцыі. Затое значна скарацілася колькасць жывёл мясной пароды. Вось чаму ў Лапіна і змяншаецца заробаток.

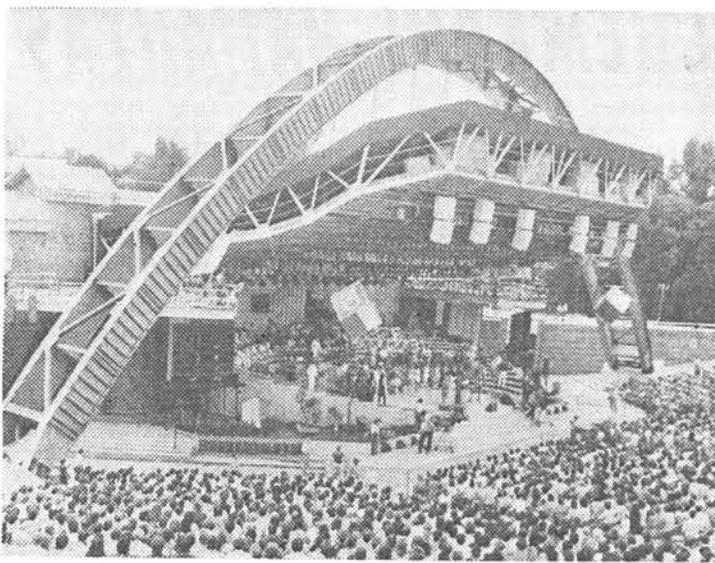
Пры сустрэчы са мной дырэктар называў сваіх памочнікаў, аднадумцаў, знаёміў з імі (без іх, на думку Генадзь Іванавіча, ён адзін нічога не зрабіў бы). І сярод іх былі людзі і з вышэйшай адукацыяй (селекцыйную работу ўзначальвае, напрыклад, галоўны заатэхнік Іван Бірко), і тыя, хто ніколі не пераступаў парог вышэйшай навучальнай установы (дырэктар тут назваў механізатара Мікалая Троцкага і іншых).

...Наша машына шпарка імчалася па той жа гравайцы, па якой вёз мяне ў Яхімоўшчыну Лапін. Ён зааранага поля дырэктар прытарымаў і сказаў: «Мікалай Троцкі папрацаваў. Яго почырк. Ні агрэхай, ні баразён глыбокіх. Возьмеш у рукі зямлю — рассыпаецца. Быццам сэрцам сагрэў яе трактарыст».

Мне падумалася: гэтыя ж словы можна аднесці і да самога дырэктара. Ён яшчэ малады. Усяго трыццаць чатыры гады. Ды і на пасадзе зусім мала пабыў, але як многа зроблена, якія планы выношвае, як беражліва ставіцца да сваёй зямлі, зямлі сваіх продкаў. Быццам сэрца ўкладвае, кабы яна шчодро адорвала рушлівых людзей Яхімоўшчыны, мясцін, якія некалі апеў сам Янка Купала.

Яўген ТУРАЙКЕВІЧ.

ГОРАД ПАБУДАВАЎ ТЭАТР

ЦІ ПАЕДУЦЬ «ЗОРКІ»
Ў ВІЦЕБСК?

На гэтае пытанне жыхары Віцебска ў апошні час адказваюць выключна аднадушна: так, паедуць. «Карацей, ужо прыязджаюць». — папраўляе Віктар Чарноў. А ён жа пра гастрольныя афішы даведваецца раней, чым іншыя...

Віктар Чарноў — дырэктар Віцебскага летняга амфітэатра, той самай сцэны, якая была пабудавана спецыяльна да Першага фестывалю польскай песні і прыцягвае цяпер артыстаў. Што, зрэшты, на яго думку, натуральна.

— Другой такой сцэны ў нашай краіне няма. — гаворыць ён. — Хаця б на сваіх маштабах: пяць з палавінай тысяч гледачоў прымае наша зала пад адкрытым небам. Прычым з любога месца сцэна відаць, як на далоні.

Дарэчы, пра сцэну. Яна, калі можна так сказаць, утульная, нягледзячы на свае памеры — 18 на 30 метраў. Спецыяльна афармленне візуальна робіць пляцоўку меншай, і з данамогай розных «выгарадак» лёгка мяняецца яе вонкавы выгляд. Між іншым, сцэна гэта разборная: на зіму яе схаваюць пад дах, каб напачатку наступнага сезона (у красавіку) устанавіць ужо як-небудзь па-новаму.

Немалаважкая (і нятанная — 260 тысяч валютнай) дэталі: спевак і ансамблі могуць цяпер прыязджаць у Віцебск без сваёй апаратуры: усё неабходнае і высокай якасці ёсць на месцы. Як і спецыяльны штат тэхнікаў, якія абслугоўваюць яе. Падабаецца артыстам і тое, што ў тэатры дастаткова грывёрных, што ў холах зручная мяккая мэбля для адпачынку, а ў перапынках паміж выступленнямі ў спецыяльна наладжаным для іх бары можна выпіць кубачак кавы.

— Павінен адзначыць і тое, — працягвае свой расказ Чарноў, — што, як усе мы лічым, летні амфітэатр цудоўна ўпісаўся ў агульны выгляд цэнтральнай часткі горада. Размешчаны ён у адным з прыродных яроў. І хоць з яго схілаў немагчыма ўбачыць, што адбываецца на сцэне, затое... нядрэнна чуваць. Таму тыя, хто не дастаў білет на канцэрт любімага артыста, тым не менш таксама могуць чуць яго выступленне. Пры гэтым можна любівацца кветкамі, што растуць вакол тэатра, пасядзець за столікам кафэ-«званочка».

— Будаўніцтва летняга амфітэатра каштавала гораду некалькі мільёнаў рублёў. Як хутка акупіцца гэтыя расходы, калі ўлічыць, што працуе ён толькі з красавіка па кастрычнік?

— Па-першае, я б не пераводзіў усё на мову лічбаў. Ёсць «выгады», якія папросту немагчыма падлічыць, напрыклад, тую карысць, што прыносіць нам мастацтва. А па-другое, хоць нятаным было будаўніцтва, але мы яго апраўдаем за некалькі гадоў: узводзілі амфітэатр без датаў і з боку якіх-небудзь міністэрстваў і ведамстваў і эксплуатаем яго цяпер, таксама ні з кім не дзелічыся сваім прыбыткам. Зборы ж ад канцэртаў, якія ўжо адбыліся, немалыя. Наколькі да нас прыязджалі вельмі папулярныя артысты — Лайма Вайкуле, Кацярына Сямёнава, Аляксандр Барыкін. Слаўты маскоўскі мадэльер Вячаслаў Зайцаў свае новыя мадэлі паказваў... Дарэчы, усе яны высока ацанілі вартасці амфітэатра — знайшлі яго зручным, лёгкім для работы.

І яшчэ наконт сродкаў. Канцэрты на сцэне амфітэатра будуць ісці сапраўды толькі ў цёплым сезон. Але сваю дзейнасць мы не спынім і зімой. Артысты, натуральна, на занесенай снегам сцэне выступаць не будуць. Затое ўсім жадаючым мы прапануем напраткат лыжы, канькі, санкі...

— Як я ведаю, амфітэатр у Віцебску быў пабудаваны ў рэкордна кароткі тэрмін?

— Так, за лічаныя месяцы. Праўда, працавалі мы не шкадуючы сіл. У дзесяткі гарадоў ездзілі нашы машыны і супрацоўнікі за будаўнічымі матэрыяламі, тэхнікай, абсталяваннем, мэбляй. Многае рабілі самі ці заказвалі ў кааператывах. Вельмі актыўна і добраахвотна дапамагалі і гараджане: прыбіралі тэрыторыю, азелі яе сілы яра. Між іншым, менавіта для будаўнікоў і іх сямей быў дадзены самы першы канцэрт на гэтай сцэне. А потым, як усе ведаюць, адбыўся Першы ўсесаюзны конкурс выканаўцаў польскай песні. Ну а затым... Затым віцэбчане перасталі зайздросціць іншым — жыхарам тых буйных гарадоў, куды перш за ўсё імкнуліся вядомыя і любімыя артысты. Таму што яны сталі прыязджаць і ў наш горад.

Наталля БУЛДЫК.

НАШЫ СЛАВУТЫЯ ЗЕМЛЯКІ

СЦЕЖКАМІ МАМАНТАЎ

«Па маёй ініцыятыве і на прыватныя сродкі былі праведзены на Новасібірскіх астравах (в. Вялікі Ляхоўскі) раскопкі рэшткаў маманта, якія вяліся на працягу двух гадоў партыямі прамыслоўцаў і далі наступныя вынікі.

З трупна маманта, што ляжаў у мёрзлым грунце з лядамі чацвярцічнай эпохі, здабыта: амаль поўны шкідлет, скура і чатыры ступні з падшвамі і капітамі. У шкідлеце няма правага біўня, каля паловы пазванкоў і рабрын, а таксама дзвюх касцей парэдняй нагі. Вага левага біўня, зусім свежага і цэлага, 2 пуды. Скура добра захавалася і напалову пакрыта кароткімі густымі валасамі, што ўказвае на гібель жывёлы летам. Доўгая светла-бурая поўсць захавалася на нагах, асабліва на парэдняй левай назе. На скуры галавы... маецца вуша левае, а таксама палова ніжняй губы. Агульная колькасць скуры дастатковая для прыгатавання чучала жывёлы, а яе захаванасць на многа лепшая за ўсіх здабытых да гэтага часу мамантаў, што захоўваюцца ў Акадэміі навук...»

Гэты унікальны экспанат цяпер знаходзіцца ў Нацыянальным музеі гісторыі прыроды ў Парыжы. А знайшоў, апісаў маманта, зборог для навукі шкідлет і рэшткі жывёлы амаль 80 гадоў назад даследчык арктычных раёнаў Усходняй Сібіры, наш земляк Канстанцін Валасовіч.

К. Валасовіч нарадзіўся ў 1869 годзе ў вёсцы Едчыцы Слуцкага павета. Бацька яго быў праваслаўным свяшчэннікам у Едчыцах, дзе пражыў усё жыццё і памёр ва ўзросце 68 гадоў. Маці была са збяднелага шляхецкага роду Лісоўскіх.

Пра дзіцячыя гады Канстанціна захавалася мала звестак. Але яго сёстры расказвалі, што ён быў хланьком непаседлівым і нават свавольным. Як было прынята ў сем'ях духавенства, К. Валасовіч паступіў у Мінскую духоўную семінарыю. Атрымаўшы пасведчанне аб сканчэнні курса, ён некаторы час працаваў педомшчыкам у Бабруйскім і Навагрудскім паветах. Здаецца, жаданне бацькі збылося. Але нечакана для ўсёй сям'і Канстанцін паступае на факультэт прыродазнаўчых навук Варшаўскага ўніверсітэта. Там вывучае геалагічныя дысцыпліны пад кіраўніцтвам прафесара В. Амаліцкага. Аднак спецыялізавацца тады ў гэтай галіне ён не стаў, бо зацікавіла хімія.

Прымаў актыўны ўдзел у падпольнай рэвалюцыйнай дзейнасці. На сваёй кватэры К. Валасовіч праводзіў сустрэчы прадстаўнікоў сацыял-дэмакратычных гуртоў Масквы і Пецярбурга з варшаўскімі сацыял-дэмакратамі. Дапамагаў перадаваць і распаўсюджаць нелегальную літаратуру з-за граніцы.

Вучобу ва ўніверсітэце скончыў у 1892 годзе і атрымаў ступень кандыдата прыродазнаўчых навук. Пасля гэтага пераехаў у Пецярбург і некаторы час працаваў у хімічнай лабараторыі Акадэміі навук, а затым у Лясным інстытуце. Ён вырашыў заняцца вывучэннем спецыяльных лесахімічных дысцыплін і працягнуў у інстытутскіх лабараторыях даследаванне прадуктаў сухой перагонкі драўніны. Сродкі для існавання давала педагагічная дзейнасць. Але гэтага не хапала. Па рэкамендацыі аднаго з варшаўскіх чыноўнікаў, сыну

якога Валасовіч у студэнцкія гады даваў урокі, Канстанцін Адамавіч стаў дапамогам маладога графа А. Стэнбок-Фермора. Ён і дапамог арганізаваць экспедыцыю для перавозкі рэшткаў маманта з Новасібірскіх астравоў у Пецярбург.

У 1894 годзе пачаліся правалы ў варшаўскіх рэвалюцыйных арганізацыях. Паліцыя вылоўлівала іх удзельнікаў і ў Пецярбургу. К. Валасовіч, які не траціў сувязей з падполлем, даведаўся аб пагрозе, якая нависла над ім. Нечакана для гаспадароў ён тэрмінова звольніўся ад Стэнбокаў і адшукаў невялікі пакойчык па выпадковай аб'яве. Прадчуваючы арышт, ён не хацеў кампраметаваць сям'ю, дзе пражыў больш года і дзе да яго добра ставіліся. Праз некалькі дзён яго сапраўды арыштавалі і пасля непрацяглага заключэння ў Петрапаўлаўскай крэпасці адправілі ў Варшаўскую цытадэль.

У турме ён правёў амаль два гады. Калі следства было закончана, Валасовіча выслалі «пад нагляд паліцыі тэрмінам на тры гады за дзяржаўныя злачынствы» ў Архангельск, куды ён і прыехаў 29 красавіка 1896 года.

Архіўныя дакументы Архангельскага жандармскага ўпраўлення і архангельскага паліцмейстра захавалі звесткі пра палітсыльнага Валасовіча: «За час знаходжання паднагляднага К. А. Валасовіча ў г. Шанкурску і г. Архангельску яму быў дазволены выезд у Шанкурскі павет (Вялікімікалаеўскую, Ліпаўскую, Усцьважскую і Растоўскую воласці) для азнаямлення са смалакурэннем і шкідлярнай вытворчасцю, на Мудзьюгскі маяк з навуковымі мэтамі, выязджаў таксама ў гарады Анегу і Кем».

Памочнік начальніка губернскага жандармскага ўпраўлення 26 лютага 1898 года дакладваў у сваё ведамства, што Валасовіч «ходзіць па смалакурных заводах і аглядае печы, раіць сялянам будаваць печы іншага тыпу, з якіх, пераконвае, будзе больш выходзіць як смалы, так і шкідляр... З сялянамі абыходзіцца ветліва, загазаў кавалю... зрабіць для смалакурнай печы трубку...»

Канстанціну Адамавічу быў скарачаны тэрмінсылкі на адзін год, і 12 сакавіка 1898 года ён вярнуўся ў Пецярбург, адкуль хутка выехаў на Урал, дзе працаваў хімікам на Катаў-Іванаўскіх горных заводах (цяпер Чэлябінскай вобласці. — У. С.). Але хутка адтуль вярнуўся назад у Архангельск.

Яшчэ ў ссыльцы ў К. Валасовіча з'явілася цікавасць да геалогіі, якая вызначыла далейшы напрамак яго дзейнасці. У 1897 годзе ім было выдана, што на рацэ Паўночная Дзвіна паміж двума гарызонтамі валунных суглінкаў залягаюць марскія адкладанні. Вынікі сваіх назіранняў выказаў у артыкуле, які быў надрукаваны Варшаўскім таварыствам даследчыкаў прыроды. Гэта натхніла маладога вучонага, і ён заняўся паглыбленнем сваіх ведаў у геалогіі, звязаў перапіску з аднадумцамі. У 1899 годзе атрымаў невялікую субсідыю ад Мінералагічнага таварыства для збору калекцыі і вывучэння чацвярцічных адкла-

(Заканчэнне на 8-й стар.).

ДОЎГІ ШЛЯХ ВЯРТАННЯ

Вёска Астромічы выцягнулася ўздоўж старой шашы Брэст—Мінск кіламетраў за дваццаць ад Кобрыва. У сонечны восеньскі дзень у многіх дварах людзі былі заняты звычайнымі сялянскімі справамі. Гаспадароў дома я таксама застаў за работай: здымалі з дрэў апошнія яблыкі.

— Колькі разоў мне сніўся гэты сад, колькі гадоў марыў вась так збіраць свае яблыкі і прыходзіў у адчай ад таго, што можа быць ніколі ў жыцці мне больш не ўдасца пасядзець на лавачцы каля роднага дома,— гэтыя словы не раз паўтарыў гаспадар за час нашай размовы.

Нялёгкае жыццё выпала на долю Васіля Бандарука. І мяне здзівіла і ўзрадавала, што пасля столькіх выпрабаванняў чалавек захаваў душэўнасць і дабрывіно, не стаў абыякавым да таго, што адбываецца навокал.

Нарадзіўся ён вась у гэтым самым доме напярэдадні рэвалюцыі. У дзяцінстве быў падушком, затым працаваў на зямлі. Як вядома,

застацца ў Англіі.

— Узровень жыцця ў гэтай краіне высокі, і я, скажу шчыра, ніколі не бедаваў, хаця і не жыў шыкарна,— працягваў свой расказ Васіль Сцяпанавіч.— Памяняў некалькі прафесій, а апошнія дваццаць гадоў працаваў у чыгуначным дэпо ў Лондане. Але ўвесь час мучыўся, думаў аб Радзіме, аб сям'і. Што там і як? Чытаў савецкія газеты. Доўгі час яны мяне не радавалі: усё ў краіне заставалася паранейшаму. Але вась у рэшце рэшт надыйшоў пералом. Выкрылі культ асобы Сталіна, пацалелі міжнародныя адносіны. І я вырашыў напісаць у родную вёску. Можаце ўявіць, якім шчасцем для мяне было даведацца, што і дачка, і жонка жывыя. З таго часу я не мог ужо думаць ні пра што іншае, акрамя вяртання на Радзіму.

Засталася апаска, як яго сустрэнуць там. Аднак развіццё падзей паказала, што баяцца няма чаго. Перапіска ішла нармальна. У 1970 годзе адважыўся наведаць Астромічы, і нічога

ЯБЛЫНІ ЛЯ РОДНАГА ДОМА

край гэты быў захоплены белапалкамі. Да эканамічнага прыгнечання дабавілася яшчэ і нацыянальнае. Людзі не мірыліся з гэтым. Узмацняўся ўплыў Кампартыі Заходняй Беларусі. Па вёсках праходзілі антыўрадавыя выступленні. Але і тэрор улад узмацняўся. Нават пры самым малым падаарэнні людзей арыштоўвалі. Пасля сходкі, арганізаванай на Першае мая 1938 года ў суседняй вёсцы, разам з многімі іншымі аказаўся ў турме і Васіль Бандарук.

— Ад мяне дабіваліся прызнання аб сувязях з камуністамі, білі страшна,— успамінае Васіль Сцяпанавіч.— Звязалі рукі і ногі, падвешвалі да столі за ногі і лілі ў нос нейкую смардзуючую гадасць. Потым білі галавой аб сцяну. Але я маўчаў.

Пасля вызвалення Заходняй Беларусі Чырвонай Арміяй Васіля Бандарука, як бедняка і былога палітзняволеннага, выбралі членам селькома. Да таго часу ён ужо ажаніўся, з'явілася дачка. Здавалася, што цяпер усё ў жыцці наладзіцца. Але... Праз паўгода яго зноў арыштавалі. Цяпер ужо як «агента» польскай ахранкі. На суд яго не выклікалі і прыгавор аб'явілі ў камеры: 8 гадоў. Цяпер многа пішучы аб ахвярах сталінскіх рэпрэсій. Публічнасць адкрыла заслону над трагічным перыядам нашай гісторыі, які пакалечыў лёсы мільёнаў людзей, калі шматок паперы—нечы злысны бяздоказны данос мог каштаваць чалавеку волі, а то і жыцця.

Пакуль Васіль Сцяпанавіч знаходзіўся ў Кобрыве, жонка кожны дзень насіла яму перадачы. 24 кіламетры пешкі. Але праз некаторы час яго адправілі ў лагер пад Архангельскам, і сувязь з сям'ёй спынілася на дзясцігоддзі.

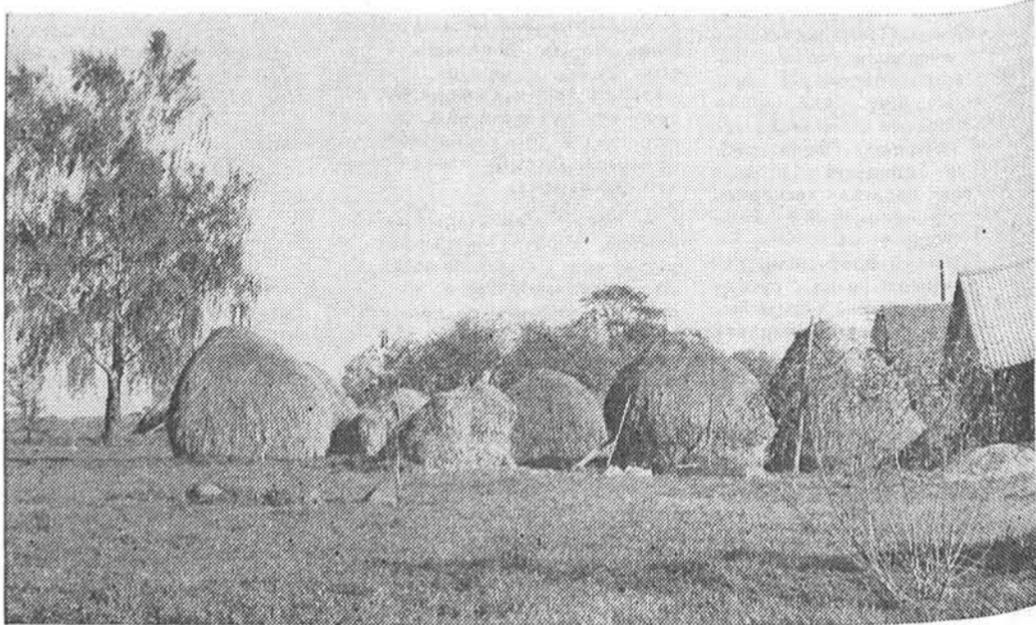
— Мне, можна сказаць, пашанцавала,— з сумам усміхаецца Васіль Сцяпанавіч.— У лагеры прабыў нядоўга. Вясной 1940 года надарылася магчымасць добраахвотна ўступіць у польскую армію. Фарміравалася яна ў Афрыцы і ўваходзіла ў склад англійскага экспедыцыйнага корпуса. Вась так пачаліся мае блуканні на чужыне. Ваяваў у Афрыцы. Канваіраваў палонных у Канаду. Быў на перафарміраванні ў Шатландыі. Удзельнічаў у высадцы саюзнікаў у Францыі, вызваленні Бельгіі і Галандыі і скончыў вайну ў Германіі.

Вельмі хацелася Васілю Бандаруку вярнуцца на Радзіму, але не рашаўся. Што магло яго там чакаць? Можна быць, зноў лагер? Скажуць, што англійскі шпіён, і не выратуе ні тое, што ваяваў, ні ўзнагароды. Тым больш, што яны ад улада Вялікабрытаніі—тры баявыя крыжы і медалі. І яшчэ баяўся сапсаваць жыццё жонцы і дачцы, калі яны жывыя. Таму і вырашыў

не здарылася. У яго ў гасцях пабывала дачка, затым зяць, дазволілі прыехаць жонцы, і апошнія шэсць гадоў у Лондане яны пражылі разам. Перад выыхадом на пенсію стаў клапаціцца аб ад'ездзе на Радзіму. Трэба сказаць, што працэдура гэтая аказалася няскорай з-за бюракратызму і неахайнасці некаторых чыноўнікаў.

— Я, вядома, ведаў, што жыццё не стаіць на месцы і што перамены тут адбываюцца вялікія. Аб гэтым пісалі родныя, аб гэтым чытаў у газетах. Але не ўяўляў, што перамены гэтыя акажуцца настолькі ўражлівымі. У мяне перад вачыма ўсе сорак гадоў стаяла родная вёска. Хаткі з саламянымі стрэхамі. Нічога гэтага не было і ў паміне. А за той час, што я тут жыў, Астромічы ўвогуле ператварыліся ў невялікі ўтульны гарадок, хаця і называюцца паранейшаму вёскай. Тут ужо не рэдкія дваухпаварковыя дамы з усімі зручнасцямі, магазіны, школа, клуб, такія ж, як у горадзе. Бачу, як добра жыве дачка і ўнукі. І гэта мяне цешыць. Але, калі шчыра, то стараўся я трымацца непрыкметна. Бачыў, што многія адносіцца да мяне насцярожана, з апаскай. Словам, жыў ціха. А вась апошнія тры гады і адносіны да мяне, і маё жыццё змяніліся. Усё дзякуючы перабудове і публічнасці. Людзі зразумелі, што не па сваёй волі быў я ўмушаны столькі часу туліцца на чужыне, ды і да свайго ўласнага жыцця ставяцца па-іншаму. Вёска наша ажывілася. Вы б бачылі, які зацікаўлена абмяркоўвалі нашы сялячаны ход XIX партыйнай канферэнцыі. Яна яшчэ раз пацвердзіла, што да старога звароту не будзе, што сур'ёзныя памылкі мінулага, якія паламалі маё жыццё, больш не паўтарацца ніколі. Я бачу, што людзі цяпер адчулі сваю датычнасць і неабходнасць удзелу ў пераменах, сталі ганарыцца тым, што яны сяляне, з заклапочанасцю абмяркоўваюць калгасныя справы, цікавяцца ўсім, што адбываецца ў рэспубліцы, ва ўсёй краіне. Цяпер ужо нічо не баіцца выступіць супраць непарадкаў, несправядлівых ці няправільных распараджэнняў кіраўніцтва, выказаць нейкія свае дзелавыя прапановы па паляпшэнню работы і жыцця. З іх думкай лічацца самія высокія кіраўнікі. Цяпер я адчуваю сябе шчаслівым чалавекам. Доўгія гады Радзіма жыла ў маім сэрцы, і вась змог вярнуцца сюды. Я ўжо стары чалавек, але ўсё ж паспеў на свае вочы ўбачыць тое, аб чым марыў у юнацтве. Расцвіла мая родная вёска. Тут жыў і працуюць мае ўнукі, растуць праўнукі. Я зноў набыў бацькоўскі дом.

Рыгор ФАМЕНКА.

Позняя восень.

Фота Э. КАБЯКА і У. ШУБЫ.

ЭХО XIX ПАРТИЙНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ

СОЦИАЛИЗМ ИЛИ К СОЦИАЛИЗМУ?

МЕСЯЦ спустя после принятия в СССР решения о реформе политической системы Михаил Горбачев предложил на пленуме ЦК КПСС программу конкретных мер, предусматривающих постепенную «перекачку власти» из партийного аппарата в выборные органы народного представительства — законодательные и исполнительные. За партией останется, по концепции реформы, роль коллегияльного идейного лидера, своего рода мозгового центра для выработки стратегических альтернатив. КПСС не уходит с политической арены, но отныне она должна учиться проводить свою политику через органы народного представительства и с их одобрения.

Установлен и календарный план политической реформы, в соответствии с которым к весне 1989 года на основе нового, более демократического законодательства о выборах будут обновлены практически все эшелоны высшей власти в стране. Для контроля за соблюдением конституционной правомочности проводимых реформ и новых законов будет создан (впервые в советской практике) Комитет конституционного надзора.

Установление конкретных и

достаточно сжатых сроков реформы политической системы может оставить впечатление, что этап бурных дискуссий по возможностям альтернативам развития СССР, длившийся три года, подходит к концу. Решения приняты, впереди их реализация. Однако это только на первый взгляд. Многочисленные факты общественной жизни свидетельствуют, что реформа будет, судя по всему, проходить на фоне острых политических дискуссий. Спор идет отнюдь не о деталях, не о нюансах, вопрос ставится предельно остро: есть ли в СССР социализм или его только предстоит строить. А ведь от ответа на этот вопрос зависит многое.

«Я не считаю созданное у нас общество социалистическим», — утверждает известный советский историк профессор Юрий Афанасьев.

У Афанасьева могущественный апонент — газета «Правда». Центральный партийный орган, хотя и напечатал в по-

рядке дискуссии точку зрения Ю. Афанасьева, однако в редакционном комментарии решительно отмежевался от высказанной им мысли.

«На нашем пути, — пишет центральный партийный орган, — были огромные потери, тяжёлые ошибки и просчеты, массовые репрессии, преступления...». Однако фундаментальные, отличительные черты социализма, настаивает редакционная статья, продолжали сохраняться даже в худшие годы сталинского террора. Это, напоминает газета, общественная собственность на средства производства, отсутствие класса эксплуататоров, полная занятость, широкий спектр социальных гарантий населению.

На чьей же стороне истина? Установить это не так просто. По всеобщему признанию, в годы застоя и извращения социализма общественные науки были практически демонтированы. Идеология стояла на службе догматического руководства, теория использовалась

для апологии текущего момента. Степень развития общества определялась не научным анализом развития производительных сил и общественных отношений, а очередной установкой, спущенной сверху. Еще года два-три назад публикация в «Правде» статьи с утверждением, что «социализм есть», означала бы конец всякой дискуссии. Это и была бы истина в последней инстанции.

Времена, однако, изменились. Дискуссия продолжается. Во время «круглого стола» о правовом государстве в Институте государства и права с озабоченностью высказывалась мысль о том, что, несмотря на заметную демократизацию общественной жизни, в стране пока нет твердой законности, нет устойчивого правопорядка. Цитировались в отношении нынешней ситуации слова известного русского писателя В. Гилларовского, высказанные им в конце прошлого века: «В России две напасти — внизу власть тьмы, а наверху тьма власти». Сказано было, разу-

меется, в полемическом запале. Низы в советской России не те, что были при царизме. Однако концентрация власти наверху, по сути дела, мало изменилась, хотя и имеет иные формы.

Высказывая свое мнение в дискуссии, известные советские публицисты из теоретического журнала «Коммунист» Игорь Дедков и Отто Лацис в статье «Путь выбран» говорят о том, что более актуальным является вопрос не о том, живет ли СССР при социализме, при деформированном социализме или вообще не при социализме, а о тенденции движения: «Так ли важны общественно-политические определения: социалистично или не социалистично? Говорят же в народе: хоть горшком назови, только в печку не ставь».

«Определение сиюминутного состояния, — пишут авторы, — затруднительно, порой даже бессмысленно. Но направление развития должно быть определено точно».

Недавняя партконференция высказалась по этому вопросу достаточно определенно: через демократизацию к правовому государству, через реформы к новому облику социализма.

Вячеслав КОСТИКОВ.
(АПН).

ПРОБЛЕМЫ И СУЖДЕНИЯ

ГЛАСНОСТЬ И НАЦИОНАЛЬНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

В чем причина всплеск национализма, недавно имевший место в отдельных регионах страны? Связаны ли эти события с осуществляемой политикой гласности и демократизации? С этими вопросами корреспондент АПН Андрей ПЛАМ обратился к кандидату исторических наук, доценту Академии общественных наук при ЦК КПСС Брониславу ЗАДАРНОВСКОМУ.

Обострение национальных отношений и всплески страстей на этой почве иногда действительно связывают с началом процесса демократизации общественной жизни. Конечно, перестройка напрямую затрагивает все сферы жизни общества, в том числе и национальные отношения. Но было бы неверно объявлять расширение гласности и демократии главной причиной повышенного внимания к национальным проблемам, тем более их резкого обострения. Гласность и демократизация лишь создали почву для их общественного проявления.

— Какие же причины, по вашему мнению, лежат в основе этих процессов?

— Факторы, обусловившие активизацию национальных чувств, возникали и накапливались задолго до периода перестройки, демократизации и гласности. Они к тому же усугублялись в области национальных отношений ненаучной концепцией «бесконфликтности». Преобладала лозунговая констатация дружбы народов, желаемое нередко выдавалось за действительное.

Истинной же причиной обострения национальных проблем стали недостатки в экономической области. Острый дефицит добротной и обилие плохой продукции в любом многонациональном государстве несут в себе семена невольного национального осуждения производителей. Не избежал этого и Советский Союз. Изъяны в снабжении продовольствием и товарами широкого потребления, бреши в социальной сфере, обострение жилищной проблемы, отставание отраслей сервиса, бытовых услуг, неполадки в механизме Управления — вот где в первую очередь надо искать истоки социально-психологических проблем, носящих национальную окраску. К этому следует добавить, что неудовлетворенность нередко подогревается и стимулируется националистически настроенными людьми.

— Несомненно, экономические причины во многом обусловили современную национальную ситуацию в СССР. Но только ли они?

— Конечно, нет. Это целый комплекс тесно взаимосвязанных проблем — экономических и социальных, политических и духовных. Например, в ряде мест по-

является разрыв между возросшим национальным самосознанием и уровнем реализации национальных запросов и интересов, который зависит от возможностей всего советского общества. К сожалению, запросы подчас опережают вклад данной республики в общенародное достояние, в социально-экономический и научно-технический прогресс страны.

Перестройка и гласность уже сегодня создают более объективную картину взаимодействия республик, помогая преодолеть отрицательные явления и тенденции. Чем полнее, правдивее и оперативней раскрывается роль каждого из национально-территориальных образований, тем легче опровергать всякого рода слухи, домыслы и спекуляции по поводу «особого вклада» той или иной республики в общесоюзное достояние.

— По каким направлениям, по вашему мнению, должна развиваться национальная политика, чтобы очищать национальные отношения от всякого рода наслоений и деформаций?

— Таких направлений несколько. Прежде всего необходимо решить вопрос о расширении прав союзных республик и автономных образований. Этого можно добиться путем разграничения компетенции центральных и республиканских органов управления, передачи в республики ряда управленческих функций, усиления их самостоятельности в сфере экономики и социального развития.

Важно, чтобы в каждом национальном регионе экономический и социальный прогресс сопровождался прогрессом духовным. Каждая нация должна иметь благоприятные условия для реализации своих национально-культурных запросов, особенно в сфере образования, общения, свободного использования своего родного языка.

Необходимо также понять одну простую истину. Решение национального вопроса вовсе не означает полное устранение всех проблем. В развитии и взаимодействии равноправных наций, в отношениях между ними могут возникать свои противоречия и трения, приобретающие порой острые формы. Тем не менее они легко предупреждаемы. Надо только подходить к ним взвешенно, с учетом каждой конкретной ситуации. Здесь очень могло бы помочь создание на общесоюзном уровне научного центра по комплексному изучению актуальных проблем национальных отношений.

Перестройка, демократизация и гласность обнажили долгое время игнорировавшиеся негативные явления в области национальных отношений, раскрыли их тесную взаимосвязь со всеми происходящими в обществе процессами.

ВЗГЛЯД НА ДЕМОКРАТИЮ

МОЯ ПОЛИТИЧЕСКАЯ НЕСВОБОДА

ЕДИНСТВЕННЫЙ критерий, по которому можно и должно судить о произведении искусства, есть его художественная ценность. Истина, казалось бы, очевидна до банальности. Но сравнительно недавно считалось, что на мастерство исполнения можно и рукой махнуть, если тема отвечает политической линии дня. Сегодня с этими нелепыми представлениями покончено. Власть меня не одернут и даже не попрекнут, если я выступлю публично и искренне скажу, что творения некоторых пребывающих в зените славы романистов не тянут на уровень большой литературы. Но я этого не сделаю. Не могу себе позволить, потому что книги, о которых идет речь, дышат ненавистью к сталинизму.

Очень хотелось бы возразить тем, кто сегодня в разоблачениях Сталина доходит до раздувания культа его личности, так сказать, наизнанку. А выглядит это не иначе, когда ему приписывается роль всемогущего дьявола, невесты откуда явившегося и единственно изуродовавшего жизнь нашего народа. Мне ближе позиция публициста, выступившего со страниц толстого журнала с предложением поглубже разобраться в исторических и социальных корнях сталинизма, развеять миф о полном политическом и идейном одиночестве Сталина. Но я этого автора открыто не поддержу. Не могу, потому что сам он клонит к тому, чтобы объявить сталинскую диктатуру закономерным порождением социализма.

Тысячелетие крещения Руси, кроме чисто церковных торжеств, широко отмечено и вполне светскими средствами. В кинотеатрах, по телевидению показан, в частности, фильм «Храм», воспевающий благонравие и любезные глазу деяния православных священников.

Не понравилось мне это умиление высокой нравственностью служителей церкви. Дико слышать с государственного телеэкрана, как восхваляется организация труда в монастырских хозяйствах. Там, видите ли, каждого зовут к работе только вера и беспрекословное послушание настоятелю или игуменье. И это сейчас, когда наша экономика так трудно осваивает системы материального стимулирования, приходящие на смену десятилетиями громыхавшим командам и безропотной «сознательности». В общем я бы много чего сказал, пользуясь свободой атеистической пропаганды. Но смолчу.

На днях мне попала в руки книга, которую давно искал. Автор — Норберто Боббио, пожизненный сенатор Италии. Пишет он о будущем демократии, защищает демократические «правила игры». В его рассуждениях много интересного и поучительного. Насчет того, например, что острый взгляд политолога обнаруживает в современной западной демократии шесть «несбывшихся обещаний». Среди них — несостоявшееся устранение господства олигархий; существование невидимых центров и рычагов власти (мафия! — среди прочего); ограниченность пространства, на котором действует демократия, останавливающаяся, скажем, у заводских ворот. И немало другого, показывающего, как далеко живая повседневность западной демократии отстоит от ее же идеалов.

Книгу я не просто прочитал, а сделал и выписки, которые хорошо лягут в начатую мною несколько лет назад работу о западной демократии. Только вот думаю, что все мои заготовки, вместе с цитатами из Боббио, так и останутся в рукописи. Издательство ее, может быть, и примет. Да сам я, пожалуй, воздержусь от публикации. Очень уж много у меня там критики — полагаю, честной, без перерержек — в адрес либерально-демократических процедур, прикрывающих не столь привлекательные реальности социально-экономической и политической жизни Запада.

Не буду сейчас с этим выступать. Не буду, потому что в магнитном поле нашей нынешней политической действительности камень, брошенный в чужую демократию, сам собой отклоняется в сторону и бьет по своей. Скажешь, что западная демократия изобилует обманутыми надеждами, и тут же найдутся соотечественники, которые злорадно откликнутся: вот-вот, мы еще с этой демократией наплачемся. Не могу давать им ни малейшего повода для сомнений в непреложной правдивости взятого у нас курса на демократизацию.

Вот и получается, что чем больше гласности, тем теснее сжимает меня политическая несвобода. Или правы ученые люди, утверждающие что вся суть демократии сводится к свободному самоограничению личности?

Лев ВАСИЛЬЕВ.
(АПН).

ЭКСПЕРЫМЕНТАЛЬНЫ МАЛАДЗЕЖНЫ ЦЭНТР

«АРЫЕНЦІР»: ДЗВЕ ШАСТАСІ

ФІРМА НЕ ТОЛЬКІ ДЛЯ МЕЛАМАНА

Фірма, з дзейнасцю якой я хачу вас пазнаёміць, нарадзілася зусім нядаўна. За год з невялікім свайго існавання яна паспела заваяваць папулярнасць у моладзі рэспублікі, асабліва вясковай. Многім сельскім дыскаткам, клубам, проста меламаманам яна дапамагла абзавесціся высакіяскаснымі запісамі савецкай і замежнай музыкі, слайдамі з адлюстраваннем тых ці іншых выканаўцаў, музычных калектываў, арганізавала фестывалі маладзёжнай музыкі ў Наваполацку, наладзіла дзесяткі канцэртаў як славуных, так і пачынаючых выканаўцаў, чым, па сутнасці, адкрыла іх для шырокай публікі.

Народжаная часам перабудовы фірма, як я даведася, трывала стаіць на нагах — на яе рахунку ў банку ёсць пэўная сума.

Сразлік у культуры? Музыка і камерцыя? З некаторай апаскай адправілася я ў «Арыенцір», які знаходзіцца ў Палацы культуры прафтэхадукцыі ў Мінску.

...Дырэктар фірмы—33-гадовы Рыгор Бальдзюсаў знешне мала чым нагадвае чыноўніка і тым больш бізнесмена. Маленькі пакой кіраўніка можна было б прыняць за артыстычную прыбіральню (усе сцены ў плакатах і фотаздымках), каб не вялікі стол, дзе сядоў шматлікіх папер пабліскае электракалькулятар. Рыгору Бальдзюсаў, раней незнаёмаму з бухгалтэрыяй, давялося навучыцца лічыць і выдаткоўваць грошы так, каб не згубіць ужо заваяваны прэстыж цэнтры.

— Супрацоўнікам «Арыенціра» даволі нялёгка цяпер, — кажа Р. Бальдзюсаў. — Распачатая намі справа патрабуе ўсе новыя ідэй, канструктыўных і нетрадыцыйных рашэнняў, а таксама грошай. Гаспадарчаразліковы самакупны маладзёжны цэнтр — прынцыпова новая з'ява ў культуры. Сутнасць яго дзейнасці не толькі ў тым, каб на сучасным узроўні абслугоўваць, скажам, меламаман, аматара маладзёжнай музыкі, але і весці з ім асветніцкую, выхавальную работу.

Рыгор Бальдзюсаў па адукацыі не музыкант і не музыкантаўца. Ён інжынер. А музыка — даўняе захопленне. Шэсць гадоў ён працаваў у дыскатэцы мінскага камсамоляска-маладзёжнага кафе «Мерыдыян». Няблага ведае музычныя густы сваіх равеснікаў, маладзейшага пакалення, наогул культурныя праблемы сталіцы. Не пазбаўлены дзелавых якасцей.

— Мяне заўсёды засмучала музычная неадукаванасць многіх маладых людзей, іх усёда-

насць, — дзеліцца думкамі Р. Бальдзюсаў. — Большасць з іх наогул не ведае класічнай музыкі. Аб сучаснай папулярнай яны таксама маюць прыблізнае ўяўленне. І хаця лічаць сябе паклоннікамі рока, не арыентуюцца і тут. Адыграла сваю адмоўную ролю ў гэтым не толькі дрэнна наладжанае эстэтычнае выхаванне ў школе, але і тое, што рок у нас доўгі час быў пад забаронай, яго проста ігнаравала прэса, фірма грамзапісу «Мелодія», тэлебачанне і радыё... А забароны плод такі салодкі. Яшчэ не так даўно юнакі і дзяўчаты, каб перапісаць нейкі новы дыск, павінны былі звяртацца да паслуг спекулянтаў, якія нажываліся на гэтым, або рабіць магнітафонныя перазапісы любімых выканаўцаў. Такім чынам, у сітуацыі, калі ніхто канкрэтна не займаўся маладзёжнай музыкой, мы вырашылі некаторую частку гэтай работы ўзяць на сябе.

З прапановай стварыць такую фірму, якая б дапамагала маладым людзям атрымаць неабходную музычную інфармацыю, новыя запісы, дзала кансультацыі самадзейным выканаўцам, наладжвала сустрэчы і канцэрты, Рыгор Бальдзюсаў прыйшоў у Цэнтральны Камітэт камсамола рэспублікі. Яго ідэю падтрымалі і дапамаглі яе ажыццявіць.

У кастрычніку мінулага года «Арыенцір» адкрыў свой першы вялікі канцэртны сезон. Аматыры папулярнай музыкі былі запрошаны на рэю «Глядач — мікрафон — музыкант». У ім прынялі ўдзел дзве папулярныя маскоўскія групы, калектывы з Рыгі і два беларускія ансамблі — «Адлюстраванне» з Мазыры і «Сонечны бок» з калгаса «Рассвет» імя Арлоўскага, што на Магілёўшчыне. У час гэтай праграмы глядачы маглі не толькі слухаць выканаўцаў, але і гутарыць з імі, задаваць пытанні. Неўзабаве была праведзена серыя кінаканцэртаў-лекцыяў па гісторыі савецкага і замежнага джаза. Весці іх быў запрошаны вядомы і аўтарытэтны музыкантавец. А потым адбыўся фестываль брэйк-данса для аматараў сучаснага танца, лекторый-практыкум «Маладзёжная музыка: розныя бакі папулярнасці», сустрэчы з кампазітарамі і музыкантамі.

Летась «Арыенцір» пачаў выдаваць невялікі бюлетэнь «Папулярная музыка». Праўда, пакуль ён мае даволі сціплы знешні выгляд, але тым не менш з яго можна атрымаць пэўную інфармацыю. Дарчы, супрацоўнікі фірмы мяркуюць у далейшым не абмяжоўвацца

выданнем такога бюлетэня. Ды і наогул у фірмы сёння дастаткова шырокія магчымасці. Такія, як адкрыццё свайго магазіна, выданне добра ілюстраванага часопіса, камерцыйныя пазездкі за мяжу...

— На культуру зарабляць толькі культурай цяжкавата, — дзеліцца сваімі думкамі дырэктар фірмы «Арыенцір». — Тым больш, калі разумееш, што рэалізацыя ўсіх добрых ідэй непасрэдна залежыць ад фінансавага становішча фірмы, яе матэрыяльна-тэхнічнай базы. Мы імкнемся зарабіць грошы, якія б далі нам магчымасць мець першакаласную фота- і музычную апаратуру, запрасіць на канцэрт праслаўленага піяніста, арганізаваць фестываль, мець свае клубы, дзе маглі б збірацца не толькі меламаман, але і маладыя паэты, артысты, мастакі. Выконваем разнастайныя паслугі: запіс музыкі, робім слайды, фотаздымкі, якія аплываюцца па тарыфах Міністэрства бытавога абслугоўвання.

Але ж па сутнасці свай, я паўтаруся, мы сур'ёзна адрозніваемся ад бытаслуг. Наша місія культурная, асветніцкая. Нават невялікі час работы фірмы дазваляе гаварыць пра нейкія якасныя зрухі. Напрыклад, першыя канцэрты рок-музыкі ў Мінску мелі велізарны поспех. Прынеслі «Арыенціру» значны даход. Аднак па зборах ад такіх самых канцэртаў цяпер я магу меркаваць, што сітуацыя памяншалася. Сутнасць перамен, я лічу, не ў тым, што слухач астыў да некалі любімага рока, а стаў больш разборлівы, патрабавальны, пачынае цаніць у маладзёжнай музыцы сацыяльнасць і грамадзянскасць. Больш разнастайнай стала і аўдыторыя. Цяпер на канцэрты джазавай, камернай, фальклорнай музыкі да нас ідуць і студэнты кансерваторыі, музычных школ і вучылішчаў.

Рыгор Бальдзюсаў даў мне паглядзець новую, нядаўна зацверджаную Цэнтральным Камітэтам камсамола рэспублікі арганізацыйную структуру цэнтры. Яна прадугледжвае самыя розныя аспекты дзейнасці «Арыенціра». Так, тут ёсць свой мастацкі савет, мастацкая майстэрня, рэкламнае і гасцольна-канцэртнае агенцтва (сюды ўваходзіць лектарская група), студыя гуказапісу і тыражыравання фанаграм, сектар музычнай інфармацыі, аб'яднанне клубаў па інтарэсах, аб'яднанне маладзёжных кафе-клубаў, а таксама гаспадарчаразліковы падраздзяленні — тэатр-студыя «Дыялог», студыя «Творчасць», Маецца і свой камерцыйны дырэктар. Як бачыце, задумана сур'ёзна, смела і з размахам. З улікам духоўных запатрабаванняў самых розных слаёў нашай моладзі.

Так што наперадзе ў нас з вамі яшчэ не адна сустрэча з «Арыенцірам».

Тацяна АНТОНАВА.
НА ЗДЫМКАХ: студыя тыражыравання музычных фанаграм; кіраўнік цэнтры Р. БОЛЬДЗЮСАЎ.

Фота С. КРЫЦКАГА.

«ВЯРТАННЕ» НА РАДЗІМУ ПІСЬМЕННІКА

А. ФЭДАРАВА

ПА РАСІІ СУМАВАЎ ЗАЎСЁДЫ

У кнізе «Трава забыцця» пісьменнік Валянцін Катаеў, раскажваючы пра пачатак свайго творчага шляху, апісвае такі эпізод. Ён, пачынаючы паэт, прыходзіць у рэдакцыю газеты «Одесские новости», і адзін з вядучых журналістаў гаворыць яму:

«Вы прынеслі мне вершы, а я — вось даю вам слова гонару прыстойнага чалавека — ну зусім, абсалютна нічога не кемлю ў верхах і таму нічога вам не магу параіць добрага. І ніхто ў нас у газеце ні д'ябла ў паззіі не разумее... Так што я вам параю: дайце свае вершы прачытаць сапраўднаму пісьменніку. Разумеете: сапраўднаму... У нас у Адэсе... жыве адзін сапраўдны пісьменнік... Аляксандр Мітрафанавіч Фэдарав. Вы, напэўна, пра яго чулі?.. Пра яго нават ёсць у энцыклапедычным слоўніку. Ён добры паэт, вучань Майкава...»

Сёння на пытанне, ці ведаем мы сапраўднага пісьменніка А. Фэдарова, большасць чытачоў, відаць, адказалі б адмоўна.

...Чакаючы ў доме Савецкага фонду культуры сустрэчы з Лілянай Жалязовай (па мужу — Шульц), я пазнаёмілася з прадстаўніком Адэскага літаратурнага музея А. Місюк. Яна раскажала, што ў гэтым музеі ёсць экспазіцыя, прысвечаная А. Фэдараву, які пражыў ў Адэсе чвэрць стагоддзя.

— Аляксандр Мітрафанавіч, — сказала яна, — усталяваўшыся ў нашым горадзе, ператварыў свой дом у своеасаблівы цэнтр духоўнай культуры. Там бывалі вядомыя пісьменнікі, паэты, тэатральныя дзеячы, жывапісцы. Менавіта ў сваім доме Фэдарав пазнаёміў А. Купрына з А. Чэхавым і

І. Буніным. Фэдарав, які захапляўся жывапісам і прысвяціў яму свой вольны час, быў душой і Таварыства паўднёварускіх мастакоў (ТПРМ). Кола яго сяброў, большасць якіх пакінулі прыкметны след у мастацтве і літаратуры, было вельмі шырокім. Да прыезду ў Адэсу ён працаваў і ў Маскве, і ў Пецярбургу. Відаць, яму была блізкай творчасць многіх яго сяброў-паэтаў, у тым ліку А. Ахматавай, у дзённіках якой ёсць нямала ўпамінанняў пра яго. Яго творы, асабліва раман «Лаўцы жэмчугаў», прынеслі яму вялікую вядомасць. Цяпер мы спадзяемся папоўніць нашу экспазіцыю ў сувязі з нечаканым дарам Л. Шульц з Балгарыі, дарам, які літаратурнаўцы лічаць проста каштоўным... Ліляна Георгіеўна падарыла Савецкаму фонду культуры архіў А. Фэдарова, яе айчыма. Гэта каля двухсот каштоўных дакументаў: мноства пісем А. Купрына, І. Буніна, У. Няміровіча-Данчанкі, С. Чорнага, П. Нілуса, іншых пісьменнікаў. У ліку пісем, што захоўваюцца ў архіве А. Фэдарова, перапіска з легендарным волатам І. Заікіным, балерынай В. Крыгер, іншымі цікавымі людзьмі. Ёсць і рэдкія фатаграфіі, і выданні, якія сёння бібліяграфічная рэдкасць. Асобую ж каштоўнасць маюць рукапісы — неапублікаваныя вершы і проза А. Фэдарова, яго публіцыстычныя работы.

Ліляна Георгіеўна, выдатна валодаючы рускай мовай, ахвотна адказала на пытанні журналістаў, у ліку якіх былі такія: «Як Фэдарав трапіў у Балгарыю?», «Чаму застаўся там жыць?», «Дзе працаваў?», «Пра што пісаў?», «Чаму вы казалі: вось і адбылося вяртанне Фэдарова на радзіму?».

НА МОВАХ СВЕТУ

ВЕНГРЫЯ

У інтэрв'ю «Літаратурной газет» за 14 мая 1986 года Васіль Быкаў сказаў: «Прыгадваючы вайну, я бачу, як мала тады значыў чалавек і як многа значылі абставіны. Самую што ні на ёсць праўду піша Адамовіч: кожны быў вольны толькі памерці, гэта было ў яго ўладзе. Але калі хацеў жыць — ён не належаў сабе. А чалавеку ўласціва хацець жыць, і гэту прыроджаную ўласцівасць, натуральную для кожнай жывой істоты, фашызм выкарыстоўвае на ўсю моц. Як толькі чалавек выказваў імкненне жыць, яму адразу ставіліся ўмовы, назначалася плата. Адамовіч у «Карніках» гэта вельмі добра паказаў».

Нядаўна аповесць «Карнікі» Алеся Адамовіча выйшла ў Будапешце ў выдавецтве «Зрынуй Катона!». На венгерскую мову аповесць пераклаў Андраш Шопрані, які раней перакладаў «Хатынскую аповесць» гэтага ж аўтара.

ГДР

Летась у Будышыне ў выдавецтве «Домавіна» на верхнялужыцкай мове выйшаў зборнік вершаў для дзяцей народнага паэта Беларусі Максіма Танка «Колькі сонцаў свеціць». Над пераклада-

мі твораў працавалі Кіта Лоранц, Юрый Кох, Марыя Краўцац, Бена Будар, Антон Наўка, Томаш Наўка, Павал Фэлькель і Герат Лібіш. У прадмове да зборніка Кіта Лоранц, у прыватнасці, піша: «Баяць ці не? Гэткае любое і, як будзеце зараз чытаць, хітрае пытанне задае нам беларускі паэт Максім Танк, які вядомы далёка за межамі свае бацькаўшчыны і мовы. З кожнага добрага слоўніка вы даведасяцеся, што ягонае сапраўднае імя Яўген Іванавіч Скурко, што нарадзіўся ён у 1912 годзе ў сялянскай сям'і, што свой баявы паэтычны псеўданім ён заслужыў рана: быў выключаны з гімназіі, працаваў у падполлі, першы ягоны зборнік змаргарных вершаў «На этапах», які выйшаў у 1936 годзе, быў забаронены польскімі ўладамі Заходняй Беларусі... А цяпер ён праклаў прамы шлях з Мінска да нас, як казачнік Бай! З дасціпным гумарам сваіх вершаў, з гарэзлівым, іншы раз далікатным гучаннем сваіх радкоў. Сербскі смех і сербскія скрыпачкі вельмі прыдадуцца ім, яны як бы настраеныя на ягоныя струны. Максім Танк — наш сябар. Ён перакладаў сербскія вершы. Першая ў нашай краіне ягоная кніжка выходзіць не выпадкова па-сербску. Таму не прымушай прасіць сябе, паэт, — бай!»

«Калі вы ўпершыню з ім сустрэліся?»

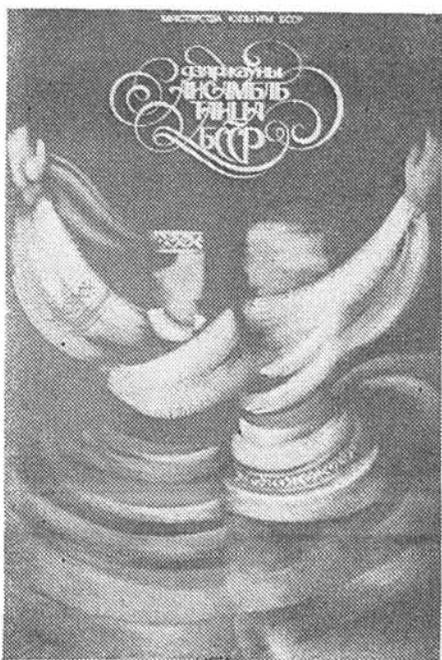
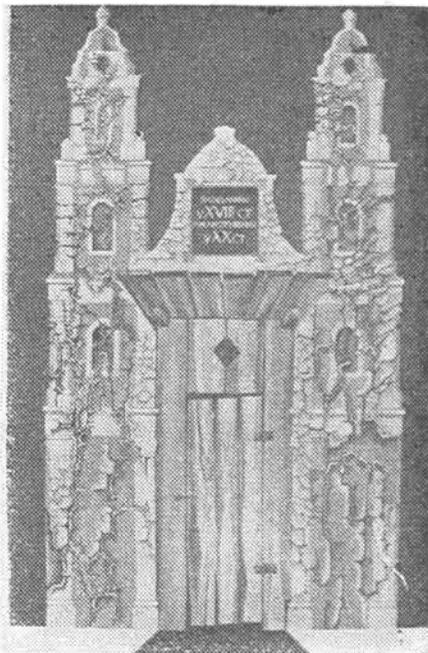
— Аляксандра Мітрафанавіча я лічу сваім бацькам, — расказала яна. — Ён нарадзіўся ў 1868 годзе, а памёр ужо пасля вайны, у 1949-м. Калі мы з ім сустрэліся, яму было пяцьдзесят, а мне — дзесяць год. Помню, мы якраз вярнуліся ў Сафію з адпачынку і... не пазналі горад: на вуліцах было мноства эмігрантаў, усюды гучала руская мова... Прыезджых размяшчалі па кватэрах. Да нас прывялі Фёдарова. Тады ні мы, ні ён не ведалі, што ён засталецца з намі да самай смерці. А па Расіі ён вельмі сумваў, заўсёды. І ніяк не мог звикнуцца з думкай, што не вернецца дамоў. І вось толькі цяпер, калі дамоў прыехаў яго архіў, ён, Фёдарав, сапраўды рускі пісьменнік, нібыта вярнуўся на радзіму.

У Балгарыю Аляксандр Мітрафанавіч прыехаў з Адэсы спачатку ў Варну, а затым у Сафію. Сюды неўзабаве прыбыў і яго сябар І. Бунін, які прабыў у Балгарыі толькі адзін месяц, таму што загадаў вырашыць ехаць у Парыж. Ён клікаў з сабой і Фёдарова, але І. Вазаў параіў яму застацца ў Балгарыі, якая і па традыцыях, і па духоўнай культуры, і па мове бліжэй да Расіі. Потым пацвердзілася правільнасць парады І. Вазава. Фёдарав захапіўся балгарскім фальклорам, пераклаў на рускую мову народныя песні, вершы балгарскіх паэтаў, а яго лекцыі па рускай літаратуры ў сафійскіх вышэйшых навучальных установах карысталіся папулярнасцю. Лёс парадніў яго з Балгарыяй. Ён многа пісаў.

Сярод архіўных дакументаў, падараных Савецкаму фонду культуры, многа каштоўнага і для літаратуразнаўцаў, і для гісторыкаў. Гэта ўспаміны і артыкулы, прысвечаныя Калантай, Пляханаву, калектыву «Сацырыкона», пісьменнікам У. Караленку, М. Ляскову, А. Купрыну, А. Талстому і асабліва шчодро (шэраг артыкулаў і рукапісаў) — І. Буніну. Над матэрыяламі, якія паступілі ў фонд, наперадзе вялікая праца — іх будзь чытаць, вывучаць, выдаваць.

Но́на ЗВЯГІНА.

РЭПАРТАЖ З ВЫСТАЎКІ

ПЛАКАТ—ЗБРОЯ ПЕРАБУДОВЫ

У мінскім Палацы мастацтва адна экспазіцыя змяняе другую. Сёння апошні дзень работы рэспубліканскай выстаўкі плаката і агітплаката, якая выклікала немалую цікавасць публікі. За месяц яе ўбачылі тысячы гледачоў. І сёння таксама нямала наведвальнікаў.

«Плакат — гэта каляровы насценны малюнак з кароткім агітацыйным тэкстам», — тлумачыць энцыклапедыя. Які ж ён сёння, беларускі плакат? За што і каго агітуе! Якія задачы вырашае!

Разам з наведвальнікамі пераходжу ад работы да работы. Па іх рэакцыі імкнуса зразумець, што тут найбольш прываблівае людзей. [Дарэчы, у экспазіцыі шырока прадстаўлены тэатральныя, кніжныя і кінаплакаты. Многія з іх выкананы на высокім прафесійным узроўні.]. Найбольшая цікавасць, адразу заўважаецца, — да агітплакатаў. І сярод іх людзі выдзяляюць менавіта тыя, дзе ёсць вострыя праблемы сённяшняга дня, праблемы, якія ярка высветліла перабудова: шматоблічны ў сваіх праявах бюракратызм, нацыянальны нігілізм, варварскія адносіны да сваёй культурнай спадчыны, безгаспадарчасць... Думаецца, што менавіта такія работы вызначылі твар выстаў-

кі плаката. А вось і некалькі меркаванняў гледачоў.

— Выстаўка ўвогуле цікавая. Аднак складваецца ўражанне, што мастацтва цяпер трохі адстае ад жыцця. А жыццё ў нас зараз надзвычай імклівае. Плакат жа — гэта набат, маланка, перасцярога, напамін.

— Відаць, сучасныя плакатысты Беларусі знаходзяцца ў надта вузкім тэматычным коле.

— Плакат як від мастацтва цяпер, калі ў нас у краіне адбываецца такая вялікая рэвалюцыя, ідзе барацьба новага са старым, тым, што аджыло, можа сказаць сваё слова, унесці лепту ў абнаўленне грамадства. Гартаючы кнігу водгукаў на выстаўцы, я знайшла ў ёй цікавы запіс, зроблены турэстамі, гасцямі Мінска. Яны пішучь: «Многім з гэтых плакатаў месца не толькі на выстаўцы, але і на вуліцы, ва ўстановах, на прадпрыемствах, у інстытутах. Яны — зброя перабудовы».

Т. НИКІЦІНА.

НА ЗДЫМКАХ: У. ВАСЮК. «А песням нашым жыць і жыць!»; У. ЖУК. «Помнік»; С. САРКІСАЎ. «Дзяржаўны ансамбль танца БССР».

ЧЭХАСЛАВАКІЯ

Адным з першых аповесць Васіля Быкава «Знак бяды» выпусціла славацкае выдавецтва «Обзор». На славацкую мову аповесць пераклаў Ян Майжыс. У анатацыі да выдання, у прыватнасці, сказана: «У новай аповесці «Знак бяды» аўтар ступае па няходжаных сцежках, уводзіць у літаратуру тэму, якая дагэтуль не была так шырока і глыбока апрацавана. Ён будзе сюжэт на матэрыяле першых месяцаў акупацыі фашыстамі Беларусі. Дзеянне аповесці адбываецца ў глухой вёсцы, дзе жывуць простыя налгаснікі і сярод іх бедная, але стойкая і працавітая сям'я Петрака і Сцепаніды. Над якімі фашысты і мясцовыя здраднікі чыняць здзекі

і якія, урэшце, гінуць у змагаванні з ворагам. Дзякуючы своеасабліваму погляду аўтара на праблематыку і яе майстэрскаму ўвасабленню, гэты твор выходзіць за рамкі тэмы і набывае агульначалавечы сэнс. Дзеянне аповесці развіваецца надзвычай драматычна, дынамічна і захапляюча. Не прамалінейна, а з экскурсам у мінулае, які заўсёды непасрэдна звязаны з галоўнай лініяй сюжэта.

Мы маем справу з надзвычай моцным мастацкім творам, моцным не толькі канфіліктамі і персанажамі, але перш за ўсё сваёй праўдзівасцю, глыбокім прапінкненнем у сэнс жыцця, добра і зла, місіі чалавека на зямлі».

Аляксей ГАРДЗІЦКІ.

3 НОВЫХ ВЕРШАЎ

Леанід ГАЛУБОВІЧ

* * *
Зязюлі мне жыцця не шкадавалі.
І сёння зноў, не чуючы бяды,
Як кавалі на звонкім іх кувадле,
Куюць незлічоныя гадзі.

...Я перажыў тых птушак, што адведу
Прарочылі жыццё мне нездарма...
А сам ці абнадзеіў чалавека,
Раз абясмерціць таленту няма!

* * *
...Дзе нашы сонечныя дні!
Дзе нашы светлыя часіны!..

Маўчаць айчыныя званы,
Аплеченыя павуцінай.
Даўно не клікалі яны
Ні на гульбу, ні на пагібель.
Маўчаць, нібыта валуны,
Па-над забытаю магілай.
Крані іржавы іх язык
Хоць у святочную нядзелю,
Каб звон набатны да слязы
Няверуючых абнадзеіў
У нашы сонечныя дні!
У нашы светлыя часіны!

...Маўчаць айчыныя званы —
Душы і слова лабрацімы...

НАДЗЁННАЕ

Аптымісты папрыціхлі.
Песімісты ў бубны б'юць.
Пяцігодкі, квадры, цыклы...
Шэйкі, брэйкі, матацыклы...
Дайце стомленым сапнуць.

Дайце трохі аглядзецца,
Апрытомнець ад сталіц —
Ці камп'ютэрнае сэрца,
Ці сваё ўжо глуха б'ецца,
І аб чым яно баліць!

Зберагчы б яшчэ жывое,
Засланіць ад злой гайні.
Штучнасць, пэўне, мы падвоім...
Зерне б выпеліць зямное
Чалавечай дабрыні.

Пасяліць бы ў душах Бога —
Не бухгалтара-скупца —
Усеахоўніка людскога
Ад наноснага і злога,
Хоць з вянцом, хоць без вянца.

Каб, адкінуўшы хімеры,
Мог сказаць я хоць калі:
У мяне пачатак эры,
У мяне пачатак веры —
У чалавека на зямлі.

АПАМЯТАННЕ

Даўно прыцярпелася слова
Да слова,
як дзень да начы.
Змяшалася зерне з паловай,
Хоць смейся, хоць крыкам крычы.

Прырода — амаль без загадак,
Жанчына ўжо — без таямніц...
І нам дастаткова загадаў:
І — ўстанем!

І — падаем ніц...

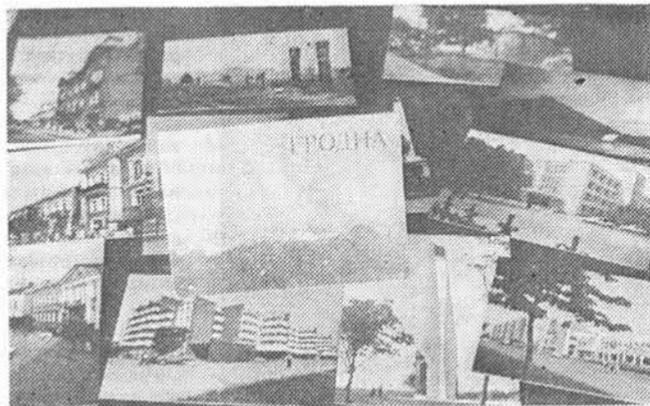
І толькі адчуўшы здалёку,
Што блізіцца скон спакаяла,
Убачым: як сонца высока!
Як цёмна глыбее зямля...

І слова пачуецца слову,
І ночы адкрыюцца дням,
І вецер адвее палову
Ад зерня,
што сеяць не нам.

ВЫПУШЧАНА БЕЛАРУСКІМІ ВЫДАВЕЦТВАМІ

Пацеркі і шахматы XII стагоддзя, кафлю канца XVI стагоддзя, слупкі паясы, вытканыя невядомымі майстрамі ў XVIII стагоддзі, корабы і сьвянкі пачатку нашага стагоддзя — усе гэтыя унікальныя прадметы народнага побыту, якія захоўваюцца ў музеі гісторыка-археалагічнага запаведніка ў Заслаўі, адлюстраваны на паштоўках, што сёлета выпускалі выдавецтва «Беларусь». У кароткай анатацыі да камплекта паведамляецца, што гісторыка-археалагічны запаведнік у Заслаўі створаны ў 1967 годзе, а ў запаведніку адкрыта экспазіцыя філіяла Дзяржаўнага музея БССР. Знаёмства з музейнай экспазіцыяй дае ўяўленне пра важныя культурна-бытавыя традыцыі беларускага народа, якія бяруць вытокі з глыбіні стагоддзяў і плённа развіваюцца цяпер. У камплект уваходзіць 12 паштовак. Тэкст падаецца на беларускай, рускай, англійскай і французскай мовах.

СЦЕЖКАМІ МАМАНТАЎ

(Заканчэнне.
Пачатак на 4-й стар.)

даніяў на Паўночнай Дзвіне. Вынікі новых даследаванняў былі таксама апублікаваны, што прынесла вучонаму шырокую вядомасць сярод навукоўцаў.

Канстанцін Адамавіч даў згоду прыняць удзел у Рускай палярнай экспедыцыі ў якасці геолога і начальніка дапаможнай саннай партыі (начальнікам экспедыцыі быў вядомы палярны даследчык Э. Толь. — У. С.). Задача, якая стаіла перад ім, была складанай і адказнай. На выпадак, калі судна экспедыцыі Толя «Зара» будзе зацёрта льдамі і асабоваму саставу дзевяцца вяртацца на мацярык па лёдзе, яму неабходна было стварыць 7-8 прадуктовых баз на розных астравах Новасібірскага архіпелага. Вага прадуктаў, што трэба было даставіць на алянях і сабаках да ўзбрэжжа Ледавітага акіяна, а потым на астравах, складала некалькі тон. Пра вынікі работы Валасовіча і сабраны ім геалагічны матэрыял Э. Толь адзначаў у некалькіх данясеннях Акадэміі навук. Але далейшы план сумесных даследаванняў геалагічнай будовы Новасібірскага астравоў здзейсніць не ўдалося. К. Валасовіч захварэў і ў лютым 1902 года быў адпраўлены Э. Толем з поштай у Пецярбург.

У канцы гэтага ж года ён з жонкай Аляксандрай Мацвееўнай (да шлюбу Лаўровай — У. С.) едзе ў Швейцарыю. Паездка была задумана, з аднаго боку, па прапанове ўрачоў, якія запозрылі ў вучонага туберкулёз лёгкіх, а з другога боку, з-за вялікага

жадання пашырыць свой геалагічны круггляд.

У Цюрыху, дзе ён жыў, было шмат рускіх эмігрантаў, якія належалі да розных напрамкаў. Палітычны светапогляд Канстанціна Адамавіча фарміраваўся пад уплывам ідэй народніцтва і, вядома, не быў выразным. Адчуваючы, што за час ссылак і экспедыцыі ён у многім адстаў, Валасовіч імкнуўся разабрацца ў палітычных кірунках існуючых груп і часта хадзіў на розныя сходы. Аднойчы ў кафэ ён прысутнічаў на гутарцы У. І. Леніна з групай рускіх эмігрантаў, якія размясціліся за суседнім столікам. Неаднаразова быў на мітынгах і сходах мясцовых сацыял-дэмакратаў. А на першамайскай дэманстрацыі 1903 года, знаходзячыся ў шарэнгах эмігрантаў, атрымаў алую шаўковую стужку з намалёваным сілуетам рабочага (цяпер яна захоўваецца ў краязнаўчым музеі курорта Есентукі — У. С.).

Пры вяртанні на радзіму яго арыштавалі. На спатканні з жонкай Канстанцін Адамавіч змог перадаць запіску, у якой спорна было напісана, куды і да каго вяртацца з хадайніцтвам аб вызваленні і як пры гэтым сябе трымаць. Аляксандра Мацвееўна ў такіх справах была зусім без вопыту, і атрыманая інструкцыя была вельмі карыснымі. Яна адвезла дачку Ніну да сястры мужа Юліі Адамаўны, якая жыла ў невялікім фальварку Аношкі каля Нясвяжа, а сама паспешалася ў Пецярбург. У канцы 1903 года муж быў вызвалены.

Пасля выхаду на волю К. Валасовіч працаваў з калек-

цыямі Рускай палярнай экспедыцыі, якія неабходна было перадаць для вывучэння розным спецыялістам і сістэматызаваць вынікі сваіх назіранняў. Ім было апублікавана паведамленне пра геалагічную будову Новасібірскага астравоў і складзена палярная геалагічная карта. Канстанцін Адамавіч аказаў дапамогу ўдаве Э. Толя ў падрыхтоўцы да выдання дзённікаў яе мужа і дапоўніў іх раздзелам, у якім быў агляд навуковых работ Э. Толя і расказвалася аб выніках яго апошняй экспедыцыі. (Дзённікі Э. Толя былі апублікаваны на нямецкай мове ў Берліне ў 1909 годзе. — У. С.).

У 1908 годзе даследчык узначаліў экспедыцыю, арганізаваную Акадэміяй навук для раскопак маманта на рацэ Санга-Юрах і правядзення геалагічных даследаванняў паміж Ленай і Індзігіркай. На наступны год паехаў у трэцюю экспедыцыю, якую арганізавала Міністэрства гандлю і прамысловасці. Стаяла задача вывучыць і правесці контуры берагавой лініі паміж ракамі Лена і Калыма, бо меркавалася адкрыць суднаходства ўздоўж паўночных берагоў Сібіры. (Вынікі работы гэтай экспедыцыі былі апублікаваны пасля смерці Канстанціна Адамавіча толькі ў 1930 годзе ў вялікай манаграфіі «Ленска-Калымская экспедыцыя 1909 года». — У. С.).

Пасля вяртання з экспедыцыі ў Валасовіча абстраўрыся туберкулёз, і, каб больш быць на свежым паветры, ён пасяліўся на зімовай дачы на станцыі Лахта пад Пецярбургам. Хвароба працякала ў лёгкай форме, і ён мог працаваць, а летам выязджаць на палявыя даследаванні. Рэва-

люцыйнай дзейнасцю ён ужо не займаўся, але да пытанняў палітычнага жыцця краіны працягваў захоўваць жывую цікавасць. У яго было вялікае кола знаёмых, і многія з іх часта наведвалі вучонага.

Многа часу К. Валасовіч аддаваў вывучэнню гідрагеалагічных умоў пасёлка Лахта, а таксама маманта з Новасібірскага астравоў, рэшткі якога па ўказанню вучонага былі адшуканы якутамі і эвенкам. Гэтая унікальная знаходка мела для навукі вялікае значэнне.

Пасля даследчык працаваў у Міністэрстве земляробства. Там ён праводзіў гідрагеалагічны і глебавыя даследаванні ў басейне ракі Волгі, у Маскоўскай і Ніжагародскай губернях, а ў 1916 годзе займаўся вывучэннем геалагічных умоў будаўніцтва Архангельскага порта. У 1917 годзе паехаў у Есентукі, дзе жонка прапавала ўрачом. І з пачаткам грамадзянскай вайны застаўся там. Працаваў над завяршэннем аглядаў геалагічных даследаванняў па Цвярской і Уладзімірскай губернях. У сувязі з пагаршэннем стану здароўя марыў вярнуцца да сваёй першай спецыяльнасці і ў красавіку 1919 года прапанаваў сваю кандыдатуру ў Паўночна-Каўказскі палітэхнікум для чытання лекцый па арганічнай хіміі. Але К. Валасовіч загінуў 25 чэрвеня 1919 года: поезд, якім ён ехаў, каля станцыі Бяспалаўка пад Харкавам пацярпеў крушэнне. Гэта была справа рук банды Махно.

Імем прыродазнаўца, геолога, географа і хіміка Канстанціна Валасовіча названы мыс на паўночна-ўсходнім узбярэжжы вострава Кастрычніцкай рэвалюцыі ў архіпелагу Паўночная Зямля, некаторыя выкапнёвыя расліны і жывёлы.

Уладзімір САЗАНОВІЧ.

спорт

Нашым чытачам, безумоўна, цікава будзе ведаць, як завяршыўся матч на першыноство свету па шахматах паміж чэмпіёнкай свету Майі Чабурданідзе і Ніно Іаселіяні. Мая адстаяла свой тытул. Вось ужо на працягу многіх дзесяцігоддзяў барацьбу за шахматную карону вядуць толькі савецкія спартсменкі.

Крыху раней у Аўстраліі праходзіў чэмпіянат свету па шахматах сярод юных. І тут поўная перамога савецкіх спартсменаў. Першае месца ў Алісы Галымавай, другое дасталася Кетаван Арахамія, а бронзавы медаль заваявала мінчанка Алена Заяц.

Прышла прыемная вестка і з Сурынама. На чэмпіянаце свету па міжнародных шашках перамог Аляксандр Чыжоў (СССР). Мінчанін Анатоль Гантварг будзе змагацца ў дадатковым матчы з шасці партый за 2—3 месцы з галандцам Тоні Сейбрандсам.

Ізноў парадавала нас беларуская тэнісістка Наталля Зверава. На буйным міжнародным турніры «Вірджынія Слімс» ў Індыянаполісе (ЗША) яна і Ларыса Саўчанка (у пары) перамаглі амерыканак Зіну Гарысан і Катрын Адамс — 6:2, 6:1.

У бліжэйшы час бадмінтон будзе ўключаны ў праграму Алімпійскіх гульняў. Не выпадкова спецыялісты і трэнеры краіны звярталі вялікую ўвагу на спартсменаў, якія прынялі ўдзел у міжнародным турніры на прызы газеты «Літаратурная Россия». Тут сярод мацнейшых была беларуская бадмінтаністка Улада Чарняўская (другое месца).

ГУМАР

— От у нас капуста расла! — кажа адзін. — Качаны пуды на тры.

— А вось у нас гаршкі лепяць, як бочкі, — гаворыць другі.

— А нашто такія вялікія гаршкі? — здзіўляецца першы.

— Капусту тую варыць, якая ў вас расце.

* * *

— Эх, у мяне парсюк! Цераз парог не пералезе, а ёсць пад парогам дзірачка, дык ён туды — шусь!

* * *

— Ну, як прайшло паляванне?

— Ат, жэліўся божа. Утрох аднаго зайца падстрэлілі...

— А як жа вы яго падзялілі?

— Ды мы яго і не знайшлі...

РЕДАКЦЫЙНАЯ КАЛЕГІЯ

НАШ АДРАС:

МІНСК-5, ЛЕНІНСКІ
ПРАСПЕКТ, 44.

ТЭЛЕФОНЫ: 33-01-97.

33-02-80, 33-03-15,

33-07-82.

Ордэна Працоўнага
Чырвонага Сцяга
друкарня выдавецтва
ЦК КП Беларусі
Зак. № 1535